

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ

ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ

Διπλωματική εργασία

**Ο ρόλος της Τουρκίας στα Δυτικά Βαλκάνια από το 2009 έως τον
Απρίλιο 2023 :**

Οι σχέσεις της Τουρκίας με τη Σερβία και το Κόσοβο.

Ιωάννης Ζωγραφίδης

Επιβλέπων Καθηγητής: Τζιφάκης Νικόλαος

Κόρινθος, 15 Σεπτεμβρίου 2023

University of Peloponnese

Faculty of Social and Political Sciences

Department of Political Studies and International

Relations

Master Program in

«Governance and Public Policy»

Turkey's role in the Western Balkans from 2009 to April 2023:

Turkey's relations with Serbia and Kosovo.

IOANNIS ZOGRAFIDIS

SUPERVISOR: TZIFAKIS NIKOLAOS

Corinth, Sep 2023

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΔΗΛΩΣΗ

1. Δηλώνω ρητά και ανεπιφύλακτα ότι η διπλωματική εργασία που σας καταθέτω αποτελεί προϊόν δικής μου πνευματικής προσπάθειας, δεν παραβιάζει τα δικαιώματα τρίτων μερών και ακολουθεί τα διεθνώς αναγνωρισμένα πρότυπα επιστημονικής συγγραφής, τηρώντας πιστά την ακαδημαϊκή δεοντολογία.
2. Οι απόψεις που εκφράζονται αποτελούν αποκλειστικά ευθύνη του/ης συγγραφέα/ως και ο/η επιβλέπων/ουσα, οι εξεταστές, το Τμήμα και το Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου δεν υιοθετούν κατ' ανάγκη τις εκφραζόμενες απόψεις ούτε φέρουν οποιαδήποτε ευθύνη για τυχόν λάθη και παραλείψεις.

-Ο-

ΔΗΛΩΝ

ΙΩΑΝΝΗΣ ΖΩΓΡΑΦΙΔΗΣ

Ευχαριστίες:

Στην οικογένεια μου

Περιεχόμενα

ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	6
ABSTRACT	7
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	8
1 ^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΤΟ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΟ ΒΑΘΟΣ ΚΑΙ Η «ΗΠΙΑ ΙΣΧΥΣ».....	10
1.1 Στρατηγικό Βάθος.....	10
1.2 Ήπια Ισχύς.....	13
2 ^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Η ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ ΣΤΑ ΔΥΤΙΚΑ ΒΑΛΚΑΝΙΑ ΑΠΟ ΤΟ 2009 ΕΩΣ ΤΟ ΠΡΑΞΙΚΟΠΗΜΑ ΤΗΣ 16 ΙΟΥΛΙΟΥ 2016.	16
2.1 Εισαγωγή	16
2.2 Σχέσεις της Τουρκίας με τη Σερβία.....	18
2.3 Σχέσεις της Τουρκίας με το Κόσοβο (Κοσσυφοπέδιο)	22
3 ^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Η ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ ΣΤΑ ΔΥΤΙΚΑ ΒΑΛΚΑΝΙΑ ΑΠΟ ΤΟ ΠΡΑΞΙΚΟΠΗΜΑ ΤΗΣ 16 ΙΟΥΛΙΟΥ 2016 ΕΩΣ ΤΙΣ ΕΚΛΟΓΕΣ ΤΟΥ 2023.	25
3.1 Εισαγωγή	25
3.2 Σχέσεις της Τουρκίας με την Σερβία.....	28
3.3 Σχέσεις της Τουρκίας με το Κόσοβο	31
Συμπεράσματα.....	33
Βιβλιογραφία	36

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στην παρούσα εργασία εξετάστηκε η πολιτική της Τουρκίας στα Δυτικά Βαλκάνια εστιάζοντας περισσότερο στις χώρες της Σερβίας και του Κοσόβου. Αρχικά, στο πρώτο κεφάλαιο παρατέθηκε το θεωρητικό πλαίσιο της εξωτερικής πολιτικής της χώρας με εμπνευστή τον Αχμέτ Νταβούτογλου και αργότερα εκτελεστή αυτής, καθώς διετέλεσε Υπουργός Εξωτερικών και Πρωθυπουργός. Οι πολιτικές οι οποίες ακολουθήθηκαν αναφέρονται στο δεύτερο κεφάλαιο. Επιπλέον σε αυτό και το επόμενο κεφάλαιο γίνεται περιπτωσιολογική μελέτη των πολυδιάστατων σχέσεων της Άγκυρας με τη Σερβία και το Κόσοβο στην προσπάθειά της να διαδραματίσει ρόλο σε οικονομικό, πολιτικό και πολιτιστικό επίπεδο στην περιοχή. Στο τελευταίο κεφάλαιο διατυπώνεται και η εξατομικευμένη πολιτική του Ερντογάν στις σχέσεις με τις δύο παραπάνω χώρες ενώ τέλος παρατίθενται τα συμπεράσματα που εξήχθησαν.

Λέξεις κλειδιά: Τουρκία, Σερβία, Κόσοβο, Δυτικά Βαλκάνια, Ήπια Ισχύς, Στρατηγικό Βάθος, Ταγίπ Ερντογάν, Αχμέτ Νταβούτογλου, Ρεαλισμός, Πολιτιστική Διπλωματία, Διεθνές Εμπόριο.

ABSTRACT

In this paper, Turkey's policy in the Western Balkans was examined, focusing more on the countries of Serbia and Kosovo. Initially, in the first chapter, the theoretical framework of the country's foreign policy was presented, with Ahmet Davutoglu as its initiator and later its executor as he served as Minister of Foreign Affairs and Prime Minister. The policies that were followed are mentioned in the second chapter. In addition, in this and the next chapter, a case study is made of the multidimensional relations with Serbia and Kosovo, trying to have Ankara play a role at an economic, political and cultural level in the region. In the last chapter, you also articulate Erdogan's personalized policy in relations with the two countries above, while finally the conclusions drawn are listed.

Keywords: Turkey, Serbia, Kosovo, Western Balkans, Soft Power, Strategic Depth, Tayyip Erdogan, Ahmet Davutoglu, Realism, Cultural Diplomacy, International Trade.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η παρούσα εργασία μελετάει τον ρόλο της Τουρκίας στα Δυτικά Βαλκάνια και εστιάζει κυρίως στις σχέσεις της με τη Σερβία και το Κόσοβο. Η εργασία αποτελεί μια ποιοτική έρευνα, η οποία βασίστηκε στη μελέτη πρωτογενών και δευτερογενών πηγών από ακαδημαϊκή βιβλιογραφία καθώς και μελέτες - εκθέσεις Διεθνών Οργανισμών και Ιδρυμάτων. Επιπλέον, χρησιμοποιηθήκαν πληροφορίες από ειδησεογραφικά πρακτορεία των Δυτικών Βαλκανίων. Το έτος αφετηρίας της έρευνας είναι το 2009 και συνδυάζεται με την εμφάνιση του Αχμέτ Νταβούτογλου στην πολιτική σκηνή ως Υπουργού Εξωτερικών, παρόλο που οι θεωρίες του είχαν ήδη αρχίσει να εφαρμόζονται τα προηγούμενα έτη. Κατά την περίοδο που ήταν στην πολιτική σκηνή είτε ως Υπουργός Εξωτερικών είτε ως Πρωθυπουργός παρατηρήθηκε έντονη διπλωματική δράση στο πλαίσιο των θεωριών του για «στρατηγικό βάθος» και «ήπια ισχύ». Μετά την απόπειρα πραξικοπήματος τον Ιούλιο 2016 και την αποχώρηση του Νταβούτογλου έγινε εμφανή μια αλλαγή στην εξωτερική πολιτική της Άγκυρας. Αυτή η αλλαγή βασίζεται στην έντονη προσωπικότητα του Προέδρου της Τουρκίας Ταγίπ Ρετζέπ Ερντογάν ο οποίος εφάρμοσε μια προσωποπαγή πολιτική τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό. Αφού διαχωρίστηκε η περίοδος μελέτης σε μικρότερες χρονικές περιόδους και έγινε εστίαση σε δύο από τις έξι χώρες της περιοχής, αναδύθηκαν τα εξής ερωτήματα: Ποιος είναι ο ρόλος της Τουρκίας στα Δυτικά Βαλκάνια και ειδικά στη Σερβία και στο Κόσοβο; Ποιες είναι οι δράσεις της τούρκικης εξωτερικής πολιτικής στην περιοχή; Έχουν αλλάξει αυτές μετά την απόπειρα πραξικοπήματος στην Τουρκία; Επωφελούνται οι Σερβία και το Κόσοβο από το ρόλο που διαδραματίζει η Τουρκία στην περιοχή τους;

Η εργασία απαρτίζεται από τρία κεφάλαια. Το αρχικό κεφάλαιο είναι μία εισαγωγή για την θεωρία του αρχιτέκτονα της τούρκικης εξωτερικής πολιτικής στην περίοδο που μελετάμε, όπου αναφέρονται οι βασικοί πυλώνες για την εξέλιξη της πολιτικής στα Δυτικά Βαλκάνια. Το επόμενο κεφάλαιο επιχειρεί να εξετάσει την επιρροή της Τουρκία αρχικά σε όλες τις χώρες των Δυτικών Βαλκανίων και μετέπειτα να εστιάσει σε δύο χώρες, στη Σερβία και το Κοσσυφοπέδιο κατά την περίοδο την οποία ο Αχμέτ Νταβούτογλου ήταν στην πολιτική σκηνή είτε ως Υπουργός Εξωτερικών είτε ως Πρωθυπουργός μέχρι την αποχώρηση του μετά την απόπειρα πραξικοπήματος. Στο τρίτο κεφάλαιο γίνεται μια εισαγωγή για την αλλαγή πορείας στην εξωτερική πολιτικής της Τουρκίας και μετέπειτα εξετάζονται οι σχέσεις της με τη Σερβία και το Κόσοβο, σε διπλωματικό και οικονομικό επίπεδο, είτε σε διάφορες άλλες δράσεις το χρονικό διάστημα μετά τις 16 Ιουλίου 2016 έως τον Απρίλιο του 2023. Το τελευταίο κεφάλαιο συγκεντρώνει τα κυριότερα συμπεράσματα της μελέτης για το ρόλο της Τουρκίας στις δύο χώρες, τη Σερβία και το Κόσοβο.

Εξωτερικοί παράγοντες είχαν παίξει διαχρονικά σημαντικό ρόλο στην περιοχή, στην προσπάθεια επίτευξης των συμφερόντων τους, καθώς η γεωστρατηγική και γεωπολιτική θέση των Δυτικών Βαλκανίων, τα καθιστά ιδιαίτερης σημασίας. Βρίσκονται σε καθοριστικό σημείο, με πρόσβαση προς την Κεντρική και Βόρεια

Ευρώπη. Οι χώρες οι οποίες αποτελούν τα Δυτικά Βαλκάνια είναι η Αλβανία, η Βόρεια Μακεδονία, το Κοσσυφοπέδιο (Κόσοβο), η Σερβία, το Μαυροβούνιο και η Βοσνία-Ερζεγοβίνη.

Η Τουρκία έδειξε ενδιαφέρον για την περιοχή ήδη μετά την λήξη του Ψυχρού Πολέμου και τη διαίρεση της Γιουγκοσλαβίας. Ο διαχωρισμός και η δημιουργία νέων χωρών διαμόρφωσαν τη στρατηγική της Τουρκίας στην περιοχή, ξεκινώντας ενεργά από τη Βοσνία-Ερζεγοβίνη, της οποίας το ποσοστό σε μουσουλμάνους κατοίκους στον γενικό πληθυσμό είναι μεγάλο. Μετέπειτα προσπάθησε να αποκτήσει ρόλο διαμεσολαβητή στο ζήτημα της ονομασίας της Βόρειας Μακεδονίας καθώς και στο θέμα της διεθνούς αναγνώρισης του Κοσόβου. Επιπλέον, ώθησε έδωσε στη χώρα τόσο η ανάληψη των ηνίων από το Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης (ΑΚΡ) όσο και η άνοδος που επήλθε στην οικονομία της. Εφαρμόστηκε νέα πολιτική προσέγγιση στο πλαίσιο της καλής γειτονίας και του αμοιβαίου κέρδους σύμφωνα με την τακτική του Αχμέτ Νταβούτογλου. Με όχημα την οθωμανική κληρονομιά προσεγγίστηκαν οι μουσουλμάνοι της περιοχής ως συγγενείς για τη δημιουργία ευνοϊκού κλίματος και επιδίωξε να αναδειχθεί ως προστάτης τους, το οποίο όμως είχε αντίθετα αποτελέσματα σε χριστιανικούς πληθυσμούς όπως της Σερβίας, οι οποίοι θεωρούσαν την οθωμανική εποχή ως εποχή δουλείας. Επιπλέον η καθυστέρηση για είσοδο των χωρών της περιοχής στην Ευρωπαϊκή Ένωση κυρίως μετά την οικονομική κρίση έφερε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία ενός κενού εξουσίας. Η Τουρκία εξάπλωσε ένα δίκτυο με εκπαιδευτικά και πολιτιστικά ιδρύματα και ανέπτυξε εντατικά κοινωνικές δράσεις μέσω της ΤΙΚΑ οι οποίες είχαν άμεσο αντίκτυπο στον τοπικό πληθυσμό (Vračić, Turkey's role in the Western Balkans, 2016, σσ. 5-6).

Κατά τη χρονική περίοδο της μελέτης διαδραματίστηκαν πολλά γεγονότα σε παγκόσμιο επίπεδο καθώς και στο εσωτερικό της Τουρκίας. Το 2009 η Ε.Ε. έπρεπε να αντιμετωπίσει της επιπτώσεις της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης στο εσωτερικό της με αποτέλεσμα να μειωθεί η θέληση της για διεύρυνση. Το 2011 εμφανίστηκε η Αραβική Άνοιξη με απόψεις και ιδέες που αποδεχόταν η πολιτική ελίτ του ΑΚΡ ενώ ταυτόχρονα στην Κωνσταντινούπολη υπήρξαν έντονες διαμαρτυρίες από μερίδα πολιτών στο πάρκο Γκεζί. Αργότερα δημιουργήθηκε η διαμάχη με τον πρώην σύμμαχο Φετουλάχ Γκιουλέν, η μεταναστευτική κρίση και η απόπειρα πραξικοπήματος στην Τουρκία που προκάλεσε την ενοχοποίηση του Γκιουλέν ο οποίος μέχρι τότε είχε μεγάλη επίδραση στα Δυτικά Βαλκάνια. Έπειτα διεξήχθησαν τρεις τουρκικές στρατιωτικές επιχειρήσεις στη Συρία για τη δημιουργία ζώνης ασφαλείας, εγκαταλείποντας οριστικά το δόγμα «μηδενικά προβλήματα με τους γείτονες». Επιπλέον η Συνταγματική αλλαγή στην Τουρκία έδωσε περισσότερες αρμοδιότητες και εξουσίες στον Πρόεδρο Ερντογάν υποβοηθώντας την προσωποπαγή πολιτική του ενώ η απόφαση για αγορά ρώσικου στρατιωτικού εξοπλισμού (S400) οδήγησε σε «ψύχρανση» των σχέσεων με το ΝΑΤΟ. Ακολούθησε η υγειονομική κρίση λόγω της πανδημίας του COVID -19 με επιπτώσεις στην οικονομία και στο εμπόριο, παράλληλα όμως δημιουργήθηκαν κενά στα οποία μπορούσαν να διαδραματίσουν πρωταγωνιστικό ρόλο για εξάρτηση από ξένους

δρώντες στα Δυτικά Βαλκάνια είτε με δωρεές προστατευτικού υγειονομικού υλικού είτε με δωρεά εμβολίων. Τέλος η εισβολή της Ρωσίας στην Ουκρανία μέσω της στρατιωτικής επιχείρησης που ενήργησε τον Φεβρουάριο 2022 ανέδειξε τον Πρόεδρο Ερντογάν σε διαμεσολαβητή με παγκόσμιο κύρος.

1^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΤΟ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΟ ΒΑΘΟΣ ΚΑΙ Η ΗΠΙΑ ΙΣΧΥΣ

1.1 Στρατηγικό Βάθος

Για να μπορέσουμε να κατανοήσουμε την εξωτερική πολιτική της Τουρκίας για τη χρονική περίοδο 2009 έως 2023 πρέπει να αντιληφθούμε τις έννοιες «στρατηγικό βάθος» και «ήπια ισχύς». Τις έννοιες αυτές εισήγαγε στη δημόσια πολιτική σκηνή της χώρας αυτής ο Αχμέτ Νταβούτογλου, πρώην υπουργός Εξωτερικών και μετέπειτα πρωθυπουργός της Τουρκίας μέχρι το 2016. Μετά την ανάληψη της εξουσίας από το AKP το 2002 και τον περιορισμό της συμμετοχής των Ενόπλων Δυνάμεων σε πολιτικές δραστηριότητες, άρχισε η υλοποίηση αυτής της νέας προσέγγισης από τον Νταβούτογλου (Stein, 2013). Η φιλοδυτική εξωτερική πολιτική που είχε διαμορφώσει η Τουρκία μετά τον τερματισμό του δεύτερου παγκόσμιου πολέμου σταδιακά αλλάζει και μεταμορφώνεται σε πιο εθνικιστική, πιο θρησκευτική και με πιο έντονη αναφορά στην οθωμανική ιστορία (Γρηγοριάδης, 2011).

Μετά το τέλος του ψυχρού πολέμου και τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης δημιουργήθηκαν κενά ισχύος που είχαν ως αποτέλεσμα την ανάληψη δράσεων από περιφερειακά κέντρα ισχύος (Νταβούτογλου, 2009, σσ. 180-189). Αυτά τα κενά σημειώνονται στον Καύκασο, την Κεντρική Ασία, τη Μ. Ανατολή και τα Βαλκάνια όπου παρατηρούνται συγκρούσεις με αποτέλεσμα την παραβίαση και την τροποποίηση των συνόρων με βάση το δίκαιο του ισχυρού (Νταβούτογλου, 2009, σσ. 182-186).

Σε αυτό το Γεωπολιτικό περιβάλλον ο Νταβούτογλου διαβλέπει την κεντρική γεωστρατηγική θέση της Τουρκίας και προσπαθεί να καλύψει τα παραπάνω κενά λειτουργώντας ως περιφερειακή και μετέπειτα παγκόσμια δύναμη (Νταβούτογλου, 2009, σ. 193). Αναφέρει ότι για να μπορεί να επιτύχει η εξωτερική πολιτική της Τουρκίας στον εγγύς γεωγραφικό χώρο (Βαλκάνια, Μ. Ανατολή) απαιτείται η διατήρηση καλών σχέσεων με τις χώρες αυτές. Καθώς σε περίπτωση κρίσης με αυτές δεν θα μπορεί να εμπλακεί στην παγκόσμια πολιτική αλλά θα περιοριστεί στην εμπλοκή της με τις γειτονικές χώρες και στο εσωτερικό της. Για να μπορέσει να ασκήσει εξωτερική πολιτική σε παγκόσμιο επίπεδο θα πρέπει να έχει ορθολογικές σχέσεις με τις γειτνιάζουσες χώρες, να ενισχύσει την περιφερειακή δραστηριότητά της μέσω συμμαχιών τις οποίες θα επηρεάζει ως ισχυρός και να αυξήσει την αλληλεπίδραση με αυτές τις χώρες σε στοιχεία τα οποία είναι ισχυρή η Τουρκία ώστε με τη χρήση της Ήπιας Ισχύος να μπορεί να επιβάλει τα δικά της συμφέροντα.

(Νταβούτογλου, 2009, σσ. 236-238). Όπως χαρακτηριστικά είχε δηλώσει ο Χικμέτ Σαμί Τούρκ ο οποίος διετέλεσε υπουργός άμυνας της Τουρκίας κρίνοντας την γεωγραφική θέση «...η γεωγραφική μοίρα τοποθέτησε την Τουρκία στο επίκεντρο ενός εικονικού τριγώνου των Βερμούδων ... μεταξύ των Βαλκανίων, Μέσης Ανατολής και Καυκάσου...» (Guzzini, 2013, σ. 164).

Εστιάζοντας περαιτέρω στην Βαλκανική χερσόνησο η Τουρκία σύμφωνα με τον Νταβούτογλου πρέπει να διεξάγει μια εξωτερική πολιτική με τα παρακάτω στοιχεία:

1. Να έχει ευελιξία ώστε να μπορεί να ανταπεξέλθει στις δυναμικές μεταβλητές.
2. Να ορίσει στόχους που να συμβαδίζουν με αυτούς που θα επιδιώξουν οι ΗΠΑ χωρίς όμως να αντιτίθενται σε αυτούς της Γερμανίας και της Ρωσίας.
3. Να διεξάγει μια πολιτική για τα ισλαμικά στοιχεία η οποία θα μπορεί να ανταπεξέλθει τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό, δηλαδή δεν μπορεί στο εσωτερικό της να είναι εναντίον των ισλαμικών στοιχείων και στα Βαλκάνια να τα προστατεύει.
4. Η «ιστορική κληρονομιά» και τα εδάφη που κατοικούν μουσουλμανικοί πληθυσμοί πρέπει να αποτελούν την βάση για να στηριχθεί η εξωτερική πολιτική προσπαθώντας να διασφαλίσει:
 - Την προστασία του μουσουλμανικού πληθυσμού με τη βοήθεια και του NATO.
 - Τη συνέχιση και την προώθηση της πολιτιστικής ταυτότητας με τη διοργάνωση εκδηλώσεων, διεθνών συνεδρίων και διαφόρων δράσεων.
 - Την ενίσχυση οικονομικά και την υλοποίηση υποδομών μέσω επενδύσεων, δωρεών και κρατικών δανείων.
 - Την επένδυση σε δίκτυα μεταφορών για την περαιτέρω αύξηση της επικοινωνίας.
 - Τη συμμετοχή της UNESCO και άλλων διεθνών φορέων για την προστασία των ισλαμικών πολιτιστικών στοιχείων (Νταβούτογλου, 2009, σσ. 473-485).

Το 2010 ο Νταβούτογλου παρουσίασε τις αρχές – όραμά του για την τούρκικη εξωτερική πολιτική αναλύοντας τις έξι κύριες κατευθύνσεις – στρατηγικούς άξονες, σε συνάφεια και εντός του θεωρητικού πλαισίου αναφοράς του στρατηγικού βάθους (Danutoğlu, 2010). Οι έξι αρχές που διαμόρφωναν την πολιτική την οποία εφάρμοσε ως υπουργός εξωτερικών μέχρι εκείνη την στιγμή συνοπτικά είναι οι εξής:

Η πρώτη αρχή είναι η ανάπτυξη των κατάλληλων συνθηκών ώστε να υπάρχει ισορροπία μεταξύ ασφάλειας και ελευθερίας. Αν μπορεί να συνδυαστεί η ατομική ασφάλεια με την εθνική τότε θα είναι καλή για όλους. Δεν πρέπει η ασφάλεια να υπερισχύει εις βάρος των ελευθεριών και το αντίστροφο, επομένως πρέπει αυτά τα δύο να εξισορροπούν μεταξύ τους.

Η δεύτερη αρχή προβλέπει την υλοποίηση μιας πολιτικής εμβάθυνσης των περιφερειακών σχέσεων και ενίσχυσης της αλληλεξάρτησης μεταξύ των κρατών.

Εφαρμογή μιας πολιτικής «μηδενικών προβλημάτων» με τις όμορες και γειτονικές χώρες. Σύμφωνα με Νταβούτογλου υπάρχει η πεποίθηση ότι μπορεί να επιτευχθεί αυτός ο στόχος με τη δημιουργία αμοιβαίας εμπιστοσύνης.

Η προσέγγιση με τις γειτονικές περιοχές μέσω της αποτελεσματικής διπλωματίας αποτελεί την τρίτη αρχή. Κύριος σκοπός είναι να μεγιστοποιηθεί η συνεργασία και να υπάρξουν αμοιβαία οφέλη με τα γειτονικά κράτη. Για την επιτυχία αυτού του στόχου, πρέπει οι σχέσεις να αναπτυχθούν έχοντας ως βάση τις αρχές της «πολιτιστικής αρμονίας και αμοιβαίου σεβασμού», της «οικονομικής αλληλεξάρτησης», του «πολιτικού διαλόγου υψηλού επιπέδου » και της «ασφάλειας για όλους».

Η τέταρτη αρχή αφορά την υπευθυνότητα που έχει ως μέλος της διεθνούς κοινότητας για την αντιμετώπιση θεμάτων ευρέως φάσματος καθώς και την επιδίωξη της συμπλήρωσης και συνεργασίας με παγκόσμιους δρώντες.

Η πέμπτη αρχή είναι η προώθηση και ενίσχυση των δράσεων σε θέματα κοινού ενδιαφέροντος μέσω της αποτελεσματικής χρήσης των διεθνών φόρουμ και νέων πρωτοβουλιών. Υπό το πρίσμα των παραπάνω πρέπει να αξιολογηθεί η αυξανόμενη εμφάνιση της Τουρκίας σε διεθνείς οργανισμούς όπως το NATO, τα Ηνωμένα Έθνη, ο Οργανισμός της Ισλαμικής Διάσκεψης και οι νέες σχέσεις με πολλούς άλλους οργανισμούς. Επιπλέον η Τουρκία συμμετέχει με καθεστώς παρατηρητή σε μερικούς κορυφαίους περιφερειακούς οργανισμούς όπως ο Οργανισμός των Αμερικανικών Κρατών (OAS), ο Αραβικός Σύνδεσμος, η Ένωση Κρατών της Καραϊβικής (ACS) και η Αφρικανική Ένωση.

Η έκτη αρχή αφορά την αύξηση των δραστηριοτήτων της δημόσιας διπλωματίας ώστε να δημιουργηθεί μια «νέα αντίληψη για την Τουρκία» (Davutoglu, 2010).

Συνοπτικά ο Νταβούτογλου αναφέρει για την εξωτερική πολιτική ότι έχει ως σκοπό τον τερματισμό των συγκρούσεων, την ενίσχυση της σταθερότητας μέσω νέων μηχανισμών και αξόνων επικοινωνίας για την επίλυση των διαφορών, "χτίζοντας" διαπολιτισμικές γέφυρες για εποικοδομητικό διάλογο και αμοιβαία κατανόηση. Καταλήγοντας επισημαίνει ότι η εξωτερική πολιτική που υλοποιεί η Τουρκία πρέπει να έχει τρία κύρια στοιχεία: να κατευθύνεται από όραμα και να μην επηρεάζεται η πορεία της από πρόσκαιρες κρίσεις. Να διαβλέπει και να προλαμβάνει και όχι να αντιδράει εκ των υστέρων και τέλος να είναι πλήρης, μεθοδική και με ολόπλευρη λειτουργία (Davutoglu, 2010).

Το έργο του επικρίθηκε ως αναθεωρητικό, λόγω των αναφορών για "ιστορική κληρονομιά" και "ζωτικό χώρο" καθώς και την διεκδίκηση του (Μεγαλοκονόμος, 2010). Επίσης επικρίθηκε για τη θεώρηση ότι τα σύνορα μπορούν να παραβιαστούν δημιουργώντας μια ακόμη νέα «Μεγάλη Ιδέα» (Ηφαιστος, 2013, σ. 235 και 245), επαναδιατυπώνοντας παλιές αντιλήψεις και ιδέες οι οποίες έχουν δημιουργήσει προβλήματα με τα γειτονικά κράτη (Sidar, 2012). Ακόμη επισημαίνεται ότι η εξαγωγή

γεωστρατηγικών αναλύσεων με χρήση γεωπολιτικών θεωριών είναι μεθοδολογικά λανθασμένη όπως εσφαλμένη χαρακτηρίζεται και η επιστημονική προσέγγιση με τη διατύπωση μαθηματικών τύπων για τον προσδιορισμό της ισχύος με παράγοντες που δεν μπορούν να αποτυπωθούν σε αριθμούς (Μάζης, 2016). Πρέπει όμως να τονιστεί η δεύτερη αρχή για την επίλυση των προβλημάτων με τις γειτονικές χώρες η οποία αρχή είναι ιδιαίτερα θετική. Σε μια συνέντευξή του στην «Καθημερινή» το 2021 αναφέρει ότι «τα μηδενικά προβλήματα με τους γείτονες δεν ήταν μια ουτοπία, ήταν μια αλλαγή νοοτροπίας. Όμως σήμερα υπάρχει η εικόνα μιας Τουρκίας που συγκρούεται, με όλους και κλείνεται στον εαυτό της» (Νταβούτογλου, 2021). Ένα ακόμη θετικό στοιχείο είναι η αλλαγή στην εικόνα της Τουρκίας διεθνώς. Πλέον η Τουρκία εμφανίζεται ως μια περιφερειακή δύναμη με ήπια ισχύ καθώς και ως πρότυπο μουσουλμανικής χώρας με δημοκρατικό πολίτευμα, οικονομική ευημερία και στενούς δεσμούς με τη Δύση (Γρηγοριάδης, 2014).

1.2 Ήπια Ισχύς

Σύμφωνα με το απόφθεγμα του Κινέζου θεωρητικού της στρατηγικής Σουν Τζου «Η μεγαλύτερη τέχνη στον πόλεμο είναι να υποτάξεις τον εχθρό χωρίς μάχη.» (Τζου, 2014).

Η αρχική διατύπωση της έννοιας της ήπια ισχύος (soft power) έγινε από τον αμερικάνο καθηγητή του Πανεπιστημίου Harvard και πολιτικό επιστήμονα κ. Joseph S. Nye το 1990, μέσω του βιβλίου του «Bound to Lead: The changing Nature of American Power». Στο βιβλίο του περιγράφει τη δυνατότητα που έχει μια χώρα να κάνει χρήση την «ελκυστικότητα της» για να μπορέσει να πείσει και να επιτύχει τους στόχους της μέσω της διαμόρφωσης των επιθυμιών των άλλων, ώστε αυτές να συγκλίνουν και να ταυτιστούν με τις δικές της (Nye, 2005). Είναι ένας επιπλέον συντελεστής ισχύος, ο οποίος σε συνδυασμό με την «σκληρή ισχύ» (Hard Power) δηλαδή τη χρήση στρατιωτικών μέσων καθώς και με οικονομικά μέσα, βοηθούν στην επιτυχία της εξωτερικής πολιτικής μιας χώρας (Smart Power). Σύμφωνα με τον Nye, η ήπια ισχύς ενός κράτους πρέπει να έχει ως βάση τρεις άξονες: την κουλτούρα της, τα πολιτικά ιδεώδη και τη μέθοδο άσκησης της εξωτερικής πολιτικής (Nye, 2011, σ. 84). Αν κάποιος θέλει να εμβαθύνει και να αναλύσει περαιτέρω τους παραπάνω άξονες θα διαπιστώσει στοιχεία όπως είναι το επίπεδο της εκπαίδευσης, η γλώσσα, τα μουσεία και τα μνημεία ιστορίας αλλά και χαρακτηριστικά που διέπουν τη δημοκρατία, την ελευθερία, πολιτισμικά και πολιτιστικά στοιχεία ακόμη και το επίπεδο τεχνολογικής ανάπτυξης. Για να λειτουργήσει ένα κράτος ως «έξυπνη δύναμη» θα πρέπει να χρησιμοποιήσει τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της ταυτότητάς του όπως η ιστορία, η γεωγραφική του θέση και η θρησκεία μεταβάλλοντας τα σε πεδίο εφαρμογής ισχύος και συμμετέχοντας με αυτό τον τρόπο σε ένα βασικό ρόλο στη διεθνή πολιτική (Nye, 2005).

Συμπληρώνοντας τα παραπάνω η δημιουργία διασυνδέσεων μεταξύ μιας χώρας με περιφερειακή δύναμη και μιας χώρας με μικρή δύναμη αποτελεί προϋπόθεση για την άσκηση επιρροής της πρώτης στις πολιτικές της δεύτερης. Μέσω των διασυνδέσεων μεταδίδονται ευκολότερα οι ιδέες και τα πρότυπα καθώς και να επιδράσει στις προτεραιότητες, στις δυνατότητες και στα συμφέροντα των δρώντων. Επιπλέον οι διασυνδέσεις εμφανίζουν κόστη και οφέλη όπως και πλεονεκτήματα – μειονεκτήματα δημιουργώντας μια σχέση αλληλεξάρτησης. (Bieber & Τζιφάκης, 2021, σ. 27)

Στο σύγχρονο και αναπτυσσόμενο πολυκεντρικό κόσμο η ισχυροποίηση της θέσης και της φήμης (nation branding) μιας χώρας και η ικανότητα να επιδρά στη διεθνή κοινή γνώμη έχει πιο μεγάλη αξία από ποτέ. Η «ήπια ισχύς» είναι ο μηχανισμός ανάδειξης μιας θετικής εικόνας ενός κράτους, καθώς αυτή χαρακτηρίζεται από την ικανότητα της να εφαρμόζει ενεργητική πολιτική (Γιαννιώτης, 2021).

Μια τέτοια χώρα που εφαρμόζει ενεργή εξωτερική πολιτική με ρόλο σε παγκόσμιο επίπεδο και αποτελεί παράδειγμα είναι η Τουρκία των τελευταίων χρόνων έχοντας ως πρόεδρο τον Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν, στην οποία παρατηρείται μια μεταστροφή στην εξωτερική πολιτική ενσωματώνοντας σε πολλά σημεία την ήπια ισχύ (Νανούρης, 2020). Εφαρμογές της ήπιας ισχύος αξίζει να σημειωθεί ότι παρατηρούνται και στην περιοχή των Βαλκανίων ιδιαίτερα μετά το κενό ισχύος που δημιουργήθηκε από την διάλυση της Γιουγκοσλαβίας. Έχοντας ως κύριο επιχείρημα την προάσπιση των δικαιωμάτων των μουσουλμάνων και των μειονοτήτων χρηματοδοτούνται τζαμιά, ιδρύονται εκπαιδευτικά ιδρύματα και συνάπτονται συμφωνίες πολιτισμικής συνεργασίας (Cultural Cooperation Agreements) με βαλκανικά κράτη όπου κατοικούν μουσουλμάνοι. Η πολιτική αυτή στοχεύει στην υπεράσπιση των μουσουλμάνων αλλά και στην προώθηση της εικόνας του πολιτισμού και της θρησκείας της Τουρκίας (Νανούρης, 2020).

Συνοπτικά οι κύριοι μηχανισμοί που χρησιμοποιεί η Τουρκία στα Βαλκάνια και αποτελούν κρατικούς οργανισμούς είναι (Πρωτόπαπας, 2014):

1. Τουρκική Υπηρεσία Συνεργασίας και Συντονισμού (ΤΙΚΑ): Ιδρύθηκε το 1992 μετά τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης, υπάγεται στο υπουργείο Εξωτερικών και αρχικός σκοπός της ήταν ο συντονισμός της βοήθειας και προστασίας των τουρκόφωνων κρατών. Από τη δεκαετία του 2000 η ΤΙΚΑ διεύρυνε το πεδίο δραστηριότητάς της και σε άλλες χώρες και πλέον δραστηριοποιείται σε 150 κράτη δίνοντας έμφαση στην αναπτυξιακή συνεργασία (tika.gov.tr)

2. Προεδρία για Τούρκους του Εξωτερικού και Συναφών Κοινοτήτων (ΥΤΒ): Ιδρύθηκε το 2010, και υπάγεται στο Πρωθυπουργικό Γραφείο. Κύριος σκοπός είναι η παροχή βοήθειας προς τους Τούρκους πολίτες που διαβιούν στο εξωτερικό καθώς και η εκπόνηση μελετών για συγγενικές κοινότητες με κοινά γεωγραφικά, θρησκευτικά πολιτιστικά και ιστορικά χαρακτηριστικά, τις οποίες τις ονομάζει «Αδελφές Κοινότητες» (ytb.gov.tr).

3. Προεδρία Θρησκευτικών Υποθέσεων (Diyanet): Παρέχει εκπαιδευτικές και θρησκευτικές υπηρεσίες, σύμφωνα με τα ιδεώδη της «Δημοκρατίας της Τουρκίας». Οι δραστηριότητές της επεκτείνονται και στους Τούρκους που διαμένουν στο εξωτερικό (diyanet.gov.tr).

4. Ινστιτούτο Yunus Emre (YEE): Ιδρύθηκε το 2007 με αποστολή την ενίσχυση της αξιοπιστίας, της αναγνώρισης και του κύρους της Τουρκίας σε διεθνές επίπεδο έχοντας ως όραμα την αύξηση του αριθμού του πληθυσμού που είναι φιλικά προσκείμενος σε αυτήν μέσω της προώθησης της γλώσσας και του πολιτισμού στο εξωτερικό (<https://www.yee.org.tr>).

Επιπλέον πρέπει να γίνει αναφορά και στο πλήθος των τούρκικων σήριαλ και ταινιών που προβάλλονται σε πολλές χώρες έχοντας ως σκοπό την προβολή μιας θετικής εικόνας της Τουρκίας διατηρώντας παράλληλα την τούρκικη γλώσσα και αλλοιώνοντας την ιστορία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας (Νανούρης, 2020). Άλλος ένας μηχανισμός ήπιας ισχύος είναι η χρησιμοποίηση του μεταναστευτικού ζητήματος για να πετύχει οικονομικούς και πολιτικούς στόχους όπως και την ενίσχυση της θέσης της ως προς την ευρωπαϊκή ατζέντα (Νανούρης, 2020).

Τέλος παρατηρούμε ότι η Τουρκία εφαρμόζει μια τακτική συνδυασμού ήπιας και σκληρής ισχύος, όπως χαρακτηριστικά τόνισε ο πρώην Υπουργός εξωτερικών Μελβούτ Τσαβούσογλου, σε συνέντευξη στο TRT World: «Συνδυάζουμε τα μαλακά και σκληρά στοιχεία της ισχύος με έξυπνο τρόπο. Γι' αυτό ορίζουμε την εξωτερική μας πολιτική ως 'επιχείρηση'. Επειδή πιστεύουμε ότι μια προληπτική εξωτερική πολιτική, όχι μια αντιδραστική, είναι αυτή που απαιτείται για να ανταποκριθούμε στις προκλήσεις» (Το ΒΗΜΑ, 2021).

2^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Η ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ ΣΤΑ ΔΥΤΙΚΑ ΒΑΛΚΑΝΙΑ ΑΠΟ ΤΟ 2009 ΕΩΣ ΤΟ ΠΡΑΞΙΚΟΠΗΜΑ ΤΗΣ 16 ΙΟΥΛΙΟΥ 2016.

2.1 Εισαγωγή

Η εξωτερική πολιτική της Τουρκίας άρχισε από το 2002 να αλλάζει μετά από την ανάληψη εξουσίας από τον Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν ως επικεφαλής του ΑΚΡ, και απέκτησε χαρακτήρα μιας περιφερειακής δύναμης, η οποία πρέπει να επεμβαίνει για τη διατήρηση της ασφάλειας σε περιοχές με συγκρούσεις (Βαλκάνια, Καύκασο, Μέση Ανατολή) (carnegieendowment.org, 2011). Σύμφωνα με τον Sinan Ülgen η Τουρκία για να μπορέσει να διαδραματίσει πιο φιλόδοξο ρόλο σε διεθνές επίπεδο πρέπει να εφαρμόσει καλές οικονομικές πολιτικές με προοπτική, δηλαδή να συνδέει την οικονομία με τη διπλωματία και την εξωτερική πολιτική. Επιπλέον, αναφέρει ότι η ιδέα της Τουρκίας να λειτουργεί ως περιφερειακή δύναμη είναι ιδιαίτερα δημοφιλής στο εσωτερικό της χώρας από το να λειτουργεί ως ένα απλό μέλος της Δυτικής Συμμαχίας (carnegieendowment.org, 2011).

Το ενδιαφέρον της Τουρκίας για την περιοχή των Βαλκανίων έγινε εμφανές μετά τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης με πρωθυπουργό και μετέπειτα πρόεδρο της χώρας τον Τουγκούτ Οζάλ. Η πολιτικές του είχαν ως αποδέκτες κυρίως τους μουσουλμάνους των Βαλκανίων. Μετά το 2002 προωθήθηκε η πολιτική της Τουρκίας στα Βαλκάνια - μια πολιτική χαραγμένη από τον Αχμέτ Νταβούτογλου που ανέλαβε και την εφαρμογή της ως υπουργός εξωτερικών το 2009 - με στόχο την μετατροπή της από μεσαία δύναμη σε κύριο δρώντα στην περιοχή. (Akgönül και Öztürk, 2021). Επιπλέον ώθηση σε αυτή την πολιτική έδωσε και η ανάληψη της προεδρίας στην «Διαδικασία Συνεργασίας της Νοτιοανατολικής Ευρώπης (“South- East European Cooperation Process – SEECP”) από την Τουρκία το 2009. Το φόρουμ αυτό εστιάζει στην περιφερειακή οικονομική συνεργασία σε κύριους τομείς (π.χ. ενέργεια, επενδύσεις). Αποτελεί ένα μοντέλο για τη βελτίωση της συνεργασίας και σταθερότητας στην περιοχή (mfa.gov.tr).

Αρκετοί αντιλήφθηκαν αυτή τη στροφή στην πολιτική της Τουρκίας. Όπως αναφέρει ο Strauss (2009) σε άρθρο του στους Financial Times «το κυβερνών Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης (ΑΚ) εμπλέκεται ξανά σε εδάφη που κάποτε κυβερνούσαν οι σουλτάνοι, από τα Βαλκάνια μέχρι τη Βαγδάτη, σε μια προσπάθεια να επιστρέψει η Τουρκία σε μια θέση ανάμεσα στην ηγεσία του μουσουλμανικού κόσμου και της κορυφής στις τάξεις της διεθνούς διπλωματίας». Επιπλέον στο ίδιο άρθρο αναφέρει ότι ο Αχμέτ Νταβούτογλου δεν αποδέχεται την έννοια του «νέο-

οθωμανικού» και προτιμάει το σύνθημά του «μηδενικά προβλήματα με τους γείτονες», έχοντας ως στόχο τη λειτουργία ως μια δύναμη ασφαλείας σε μια ασταθή περιοχή, μια πολιτική που επαινούν η ΕΕ και η ΗΠΑ (Strauss, 2009).

Τα κίνητρα και η επιρροή της Τουρκίας στα Δυτικά Βαλκάνια διχάζουν τις απόψεις καθώς υπάρχουν εμφανείς διαφορές στις αντιλήψεις σχετικά με το ρόλο της Τουρκίας, ανάλογα την εθνότητα στην οποία ανήκουν οι σχολιαστές. Παρόλο που κατηγορήθηκε για εφαρμογή πολιτικής νεο-οθωμανισμού, κυρίως από χριστιανούς, ταυτόχρονα λατρεύεται από το μεγαλύτερο μέρος των μουσουλμανικών πλυθησμών, οι οποίοι θεωρούν ως χρυσή εποχή την περίοδο της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Δημιουργώντας στενότερες σχέσεις με τους μουσουλμάνους κατοίκους του Κοσσυφοπεδίου, της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης, της Αλβανίας, της Βόρειας Μακεδονίας και του Σαντζάκ της Σερβίας αυτοπροσδιορίζεται ως «προστάτης» των μουσουλμάνων που θέλει να διαδραματίσει ηγετικό ρόλο με βάση τις οθωμανικές αρχές (Vračić, Turkey's role in the Western Balkans, 2016).

Σε αυτό το εξεταζόμενο χρονικό διάστημα (2009-2016) υπήρξαν κάποιες αλλαγές σε παγκόσμιο επίπεδο που επηρέασαν την εσωτερική και την εξωτερική πολιτική της Τουρκίας. Μία από αυτές ήταν η Αραβική Άνοιξη με την άνοδο ισλαμικών κινήματων στις χώρες της Βόρειας Αφρικής και Μέσης Ανατολής. Το AKP στράφηκε σε μια πιο θρησκευτική (ισλαμιστική) και εθνοτική πολιτική με στοιχεία από την οθωμανική κληρονομιά, έχοντας ως αποτέλεσμα την έναρξη διαδηλώσεων στο πάρκο Γκεζί τον Μάιο του 2013. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο ξεκίνησε το 2012 η διαμάχη των στελεχών του AKP με το κίνημα του Γκιουλέν, μια διαμάχη η οποία εξωτερικεύθηκε και στα Δυτικά Βαλκάνια καθώς ο Γκιουλέν είχε υποστηρίξει στην περιοχή τις πολιτικές του AKP με τις ΜΚΟ και τα μέσα ενημέρωσης που έλεγχε. Αποκορύφωμα αυτής της διαμάχης ήταν η δυσφήμιση του κυβερνώντος κόμματος από το κίνημα του Γκιουλέν με τη σύλληψη τεσσάρων υπουργών λόγω διαφθοράς (Akgönlü και Öztürk, 2021). Κατά τη χρονική περίοδο από το 2012-2016 (περίοδος αντιπαράθεσης) η κυβέρνηση ακολούθησε πιο αυταρχική και ισλαμιστική πολιτική, θεωρώντας ως εχθρό πλέον τον πρώην σύμμαχό της και εκδιώχθηκαν πολλοί οπαδοί του Γκιουλέν από κρατικές δομές (Baser, 2017).

Σύμφωνα με την Ασλί Αϊντιντασμπάς (Aslı Aydıntaşbaş) από το 2002 που ανέλαβε την εξουσία το AKP η εξωτερική πολιτική της Τουρκίας μπορεί να χαρακτηριστεί από τρεις διαδοχικές χρονικές φάσεις. Η πρώτη φάση διήρκησε έως το 2009 έως ότου ανέλαβε Υπουργός Εξωτερικών ο Νταβούτογλου. Σε αυτήν συνεχίζεται η προσήλωση της Τουρκίας στις ΗΠΑ και τους Δυτικούς εταίρους. Ως δεύτερη φάση αναφέρει την περίοδο έως την αποχώρηση του Νταβούτογλου από την κυβέρνηση, δίνοντας τον τίτλο «Η εποχή Νταβούτογλου: Μια νεο-οθωμανική αναγέννηση;». Σε αυτή την περίοδο είναι εμφανής η έντονη διπλωματική δράση του αρχιτέκτονα του «Στρατηγικού Βάθους» Αχμέτ Νταβούτογλου. Η τελευταία περίοδος έχει τίτλο «Ερντογανισμός: Η νίκη του πραγματισμού». Έχει ως κέντρο τον Ερντογάν και βασίζεται σε ρεαλιστικές προσεγγίσεις (Aydıntaşbaş, 2019, σσ. 8-15).

Παρακάτω θα γίνει περιπτωσιολογική μελέτη για τις σχέσεις της Τουρκίας με τη Σερβία και το Κόσσοβο.

2.2 Σχέσεις της Τουρκίας με τη Σερβία

Οι σχέσεις της Τουρκίας με τη Σερβία αποτελούν παράδειγμα για την εμφανή αλλαγή της πολιτικής της Τουρκίας στα Δυτικά Βαλκάνια, μετατρέποντάς την από εχθρική σε «στρατηγική συνεργασία». Στη Σερβία έχουν στη μνήμη τους την περίοδο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ως εποχή σκλαβιάς με υπέρογκες φορολογίες και εγκλήματα, σε αντίθεση με τις μουσουλμανικές κοινότητες της περιοχής. Για να τονίσει την ιστορία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ο πρώην Πρωθυπουργού Νταβούτογλου είχε δηλώσει: «Αν δεν υπήρχε οθωμανικό κράτος, ο Sokullu Mehmed Pasha –ο Οθωμανός Μεγάλος Βεζίρης που αρπάχθηκε από μια σερβική οικογένεια– θα ήταν ένας φτωχός Σέρβος που θα ζούσε μόνο για να έχει ένα μικρό αγρόκτημα». Βέβαια έχουν αλλάξει οι πολιτικές και οι αλληλεπιδράσεις και οι σημερινές σχέσεις διακατέχονται από ρεαλισμό (Vračić, Turkey's role in the Western Balkans, 2016).

Από το 2009 η Σερβία και η Τουρκία έχουν κάνει μεγάλες προσπάθειες για τη βελτίωση των σχέσεών τους οι οποίες είχαν επιδεινωθεί μετά από την ανακήρυξη της ανεξαρτησίας του Κοσσυφοπεδίου στις 17 Φεβ 2008 καθώς η Τουρκία ήταν από τις πρώτες χώρες που το αναγνώρισαν. Ο Σούχα Ουμάρ ο οποίος ήταν πρώην πρέσβης της Τουρκίας στο Βελιγράδι, είχε δηλώσει το 2010 ότι επιδεινώθηκαν τότε οι σχέσεις μεταξύ Άγκυρας και Βελιγραδίου όχι μόνο για το Κοσσυφοπέδιο αλλά και λόγω της αντίληψης του Σερβικού πληθυσμού κατά της Τουρκίας, των εξωτερικών παραγόντων καθοδήγησης της γνώμης και της έλλειψης κοινού εδάφους συνομιλιών (Stankovic, 2010).

Η παγκόσμια οικονομική κρίση επηρέασε και το Βελιγράδι ώστε να αναζητήσει νέους επενδυτές, με αποτέλεσμα να στραφούν προς την Τουρκία, η οποία είναι μια χώρα με μεγάλη αναπτυσσόμενη οικονομία και μεγάλη ανάπτυξη στον κλάδο των υποδομών. Στον αντίποδα η Τουρκία βλέπει τη Σερβία ως την μεγαλύτερη οικονομία των Δυτικών Βαλκανίων με ευνοϊκή τοποθεσία για την είσοδο στην Ευρώπη αλλά και τη χώρα βαρόμετρο για την ασφάλεια και σταθερότητα στην περιοχή. Με βάση τα παραπάνω, σύμφωνα με τον Εσάντ Τζούρτζεβιτς, Σέρβο βουλευτή, ο Βουκ Γέρεμιτς υπουργός Εξωτερικών της Σερβίας άρχισε τον Μάρτιο του 2009, μια πολιτική διασύνδεσης με την Τουρκία ελπίζοντας να συνάψει κάποιες συμφωνίες (Turbedan, 2011). Η προσπάθεια αυτή απέδωσε τη Συμφωνία Ελεύθερου Εμπορίου (ΣΕΣ) μεταξύ των δύο χωρών, η οποία υπογράφηκε στην Κωνσταντινούπολη την 1η Ιουνίου 2009 με εφαρμογή αυτής την 1η Σεπτεμβρίου 2010. Σύμφωνα με την ΣΕΣ, καταργηθήκαν οι τελωνειακοί δασμοί στις εισαγωγές των βιομηχανικών προϊόντων και συμφωνήθηκαν επιπροσθέτως πολλές εμπορικές ρυθμίσεις (trade.gov.tr, 2021).

Έχοντας ως κύριο μέσο την οικονομία αλλά και τη δημιουργία στενών διπλωματικών σχέσεων η Τουρκία προσπάθησε να εμπλακεί στη Σερβία γνωρίζοντας ότι η Οθωμανική κληρονομιά είχε αντίθετο αντίκτυπο σε αυτή τη χώρα. Σε αυτό το πλαίσιο η Τουρκία σε ρόλο περιφερειακού μεσολαβητή δημιούργησε έναν τριμερή μηχανισμό μαζί με τη Σερβία και την Βοσνία – Ερζεγοβίνη για την επίλυση των διαφορών και τη στενότερη συνεργασία τονίζοντας τη σημασία της Σερβίας για την ασφάλεια της περιοχής. Ως άμεσο αποτέλεσμα και διπλωματική επιτυχία της Τουρκίας είναι ο διορισμός βόσνιου πρέσβη στο Βελιγράδι το 2010 καθώς και η επιτυχής διενέργεια σύσκεψης για πρώτη φορά του Σέρβου Πρόεδρου Τάντιτς με τον Πρόεδρο της Β-Ε Silajdžić. Ακόμη δόθηκε μια συγνώμη από τον Τάντιτς για την Σρεμπρένιτσα ενώπιον του σερβικού κοινοβουλίου. Για την Τουρκία αυτό ήταν ένα σαφές μήνυμα προς τον διεθνή διπλωματικό χώρο ότι μπορεί να έχει αποτελέσματα δρώντας και μόνη της (Vračić, Turkey's role in the Western Balkans, 2016). Όμως το 2013 η Σερβία αποχώρησε προσωρινά από τις τριμερείς συνομιλίες ως ένδειξη αντίθεσης ως προς την δήλωση του Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν τότε Πρωθυπουργού της Τουρκίας, ότι «Η Τουρκία είναι Κόσοβο, το Κόσοβο είναι Τουρκία» ενώ ήταν σε επίσκεψη στο Πρίζρεν (World Bulletin, 2013).

Παρατηρούνται συνεχείς επισκέψεις πολιτικών εκατέρωθεν δείχνοντας ότι οι κυβερνήσεις των δύο χωρών θέλουν μια σταθερή εταιρική σχέση. Δηλώσεις της τούρκικης ηγεσίας, όπως του πρωθυπουργού Ερντογάν, του υπουργού εξωτερικών Νταβούτογλου και του Προέδρου Αμπντουλάχ Γκιουλ έχουν ως κοινό μήνυμα ότι βασικός εταίρος στα Βαλκάνια είναι η Σερβία. Ο Πρωθυπουργός της Σερβίας Μίρκο Τσβέτκοβιτς τον Μάρτιο του 2011, δήλωσε κατά την επίσκεψή του στην Τουρκία ότι αποτελούν κρίσιμης σημασίας για τη σταθερότητα στα Βαλκάνια οι καλές σχέσεις μεταξύ Βελιγραδίου και Άγκυρας (Turbedan, 2011). Παρά το γεγονός ότι το 2012 ανέλαβε τη διακυβέρνηση στη Σερβία ένα πιο εθνικιστικό κόμμα η εταιρική αυτή σχέση συνεχίστηκε δείχνοντας ότι η σχέση αυτή δεν εξαρτάται από το συγκεκριμένο κόμμα ή κυβέρνηση (Demirtas, 2013). Οι δηλώσεις σε υψηλό πολιτικό επίπεδο συνεχίστηκαν και το 2015 όπου ο Rasim Ljajić, υπουργός Εμπορίου, Τουρισμού και Τηλεπικοινωνιών της Σερβίας δήλωσε ότι «αυτή είναι η χρυσή εποχή στις οικονομικές σχέσεις μεταξύ Σερβίας και Τουρκίας». Η Τουρκία έγινε ο δεύτερος τουριστικός προορισμός για τους Σέρβους μετά την Ελλάδα με τον Rasim Ljajić να δηλώνει ότι «οι τηλενοβέλες και οι Σέρβοι τουρίστες συνέβαλαν στη βελτίωση των αμοιβαίων σχέσεών μας και στην εξάλειψη των στερεοτύπων» (Lynch, 2015).

Το Μάρτιο του 2015 η τούρκικη τράπεζα Halkbank εξαγόρασε το 76,76% της σέρβικης τράπεζας Cacanska Banka έναντι του ποσού των 10,73 εκατομμυρίων δολαρίων. Στην Cacanska Banka εργάζονταν εκείνη την περίοδο 390 υπάλληλοι σε 23 υποκαταστήματα που βρίσκονταν σε 11 πόλεις σε όλη τη Σερβία. Η Halkbank έθεσε στόχο την επέκταση του δικτύου των τραπεζών στην χώρα (Lynch, 2015). Τον Οκτώβριο του 2015 η Halkbank εγκαινίασε το πρώτο υποκατάστημά της στο Βελιγράδι. Κατά την τελετή έναρξης παρευρέθηκαν ο Rasim Ljajić (υπουργός Εμπορίου, Τουρισμού και Τηλεπικοινωνιών της Σερβίας) και ο Nihat Zeybekçi, ο

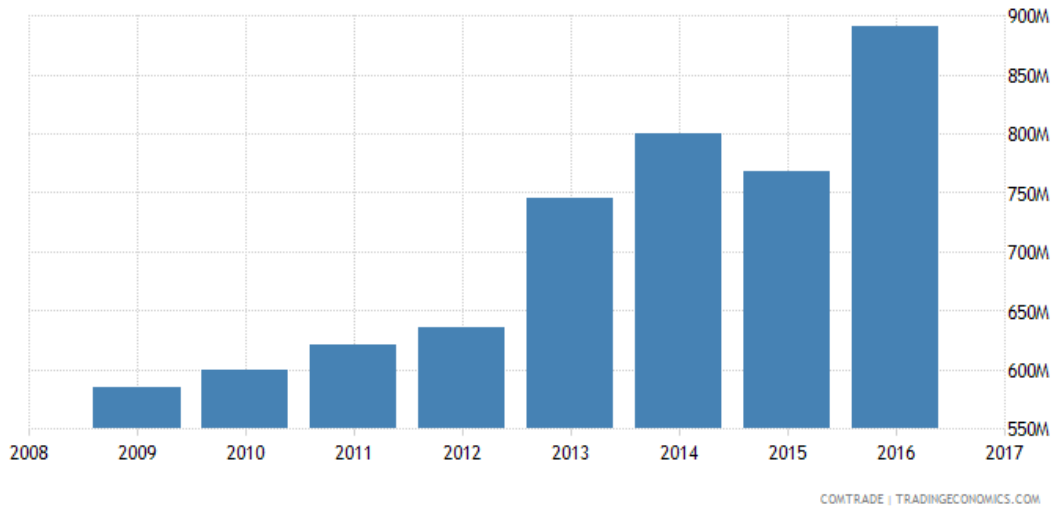
τούρκος υπουργός οικονομίας, ο οποίος δήλωσε: "Εμείς ως Τουρκία υποστηρίζουμε τουρκικές εταιρείες να επενδύσουν στη Σερβία. Η τουρκική Halkbank θα πραγματοποιήσει μια σημαντική αποστολή στη Σερβία όπως και στην Τουρκία" (Anadolu Agency, 2015).

Την 19η Οκτωβρίου 2015 στο Βελιγράδι, η Τουρκία, η Βοσνία και η Σερβία υπέγραψαν διετές σχέδιο δράσης με σκοπό την εμβάθυνση της οικονομικής συνεργασίας. Στη συμφωνία περιλαμβάνονταν το άνοιγμα στην Κωνσταντινούπολη ενός γραφείου οικονομίας και εμπορίου για τη Σερβία και τη Βοσνία-Ερζεγοβίνη. «Εάν η Τουρκία, η Σερβία και η Βοσνία ενωθούν με μια συμφωνία ελεύθερου εμπορίου, μπορεί να γίνει η πιο ολοκληρωμένη και φιλελεύθερη συμφωνία στην περιοχή», δήλωσε ο Nihat Zeybekci, υπουργός Οικονομίας της Τουρκίας. Επιπλέον την ίδια χρονιά άνοιξαν στη Σερβία δύο εγκαταστάσεις παραγωγής τζίν από την τουρκική εταιρεία Jeanci, η μία στη πόλη Leskonac και η άλλη στο Krupanj (Lynch, 2015).

Εκτός των έντονων διπλωματικών προσπαθειών για ενίσχυση των σχέσεων, στη Σερβία δραστηριοποιήθηκε και η ΤΙΚΑ εκτελώντας πολλά κοινωφελή έργα σε περιοχές στις οποίες δεν κατοικούν απαραίτητα μουσουλμανικοί πληθυσμοί. Το 2013 έκανε δωρεά 20 θερμοκήπια στον καθένα από τους δήμους Novi Pazar, Raska και Priboj και 3 θερμοκοιτίδες στα νοσοκομεία της χώρας. Επιπλέον ανακαίνισε την βιβλιοθήκη Dositej Obradovic στο Novi Pazar και κατασκεύασε το φωτιστικό σύστημα στο φρούριο RAM (tika.gov, 2013) καθώς και ένα σχολείο χωρητικότητας 500 μαθητών στην περιοχή Veliki Trnovats στη Νότια Σερβία. Κατά την τελετή έναρξης ο Ali Maskan Πρόεδρος του Τμήματος Ανατολικής Ευρώπης και Βαλκανίων της ΤΙΚΑ δήλωσε ότι κατά τις επισκέψεις του στις βαλκανικές χώρες τον υποδέχτηκαν με χαρά και ενθουσιασμό και συμπέρανε ότι «αυτό είναι μια ένδειξη του πόσο αναμειγμένα είναι τα Βαλκάνια και η Τουρκία και πόση ενότητα και ένωση υπάρχει" (tika.gov, 2013). Το 2015 κατασκεύασε αντιπλημμυρικά έργα, καθάρισε τις κοίτες ποταμών και βοήθησε τις ενέργειες της σέρβικης κυβέρνησης για την αποκατάσταση των ζημιών που δημιουργήθηκαν από τις πλημμύρες του Μαΐου του 2014 (tika.gov, 2015).

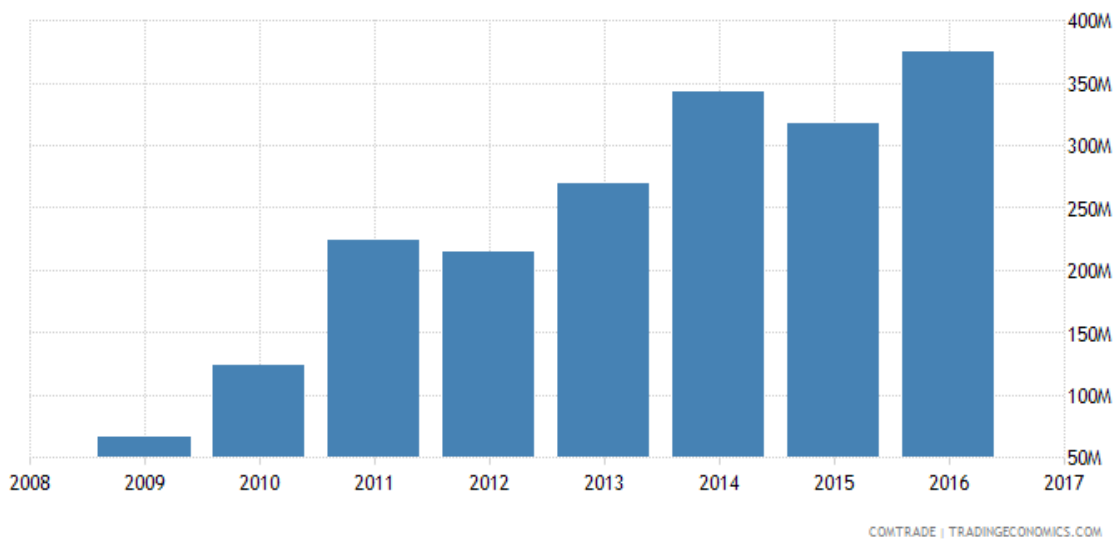
Το 2009 οι εξαγωγές της Τουρκίας στη Σερβία έφταναν σχεδόν τα 600 εκατομμύρια δολάρια ενώ το 2016 κόντευαν τα 900 εκατομμύρια δολάρια το χρόνο (Διάγραμμα 1) (tradingeconomics.com). Οι εισαγωγές της Τουρκίας από τη Σερβία αντίστοιχα για το 2009 ήταν πάνω από 50 εκατομμύρια δολάρια και το 2016 ανέβηκαν περίπου στα 370 εκατομμύρια δολάρια (Διάγραμμα 2) (tradingeconomics.com). Με απόλυτους αριθμούς γίνεται αντιληπτή η συνεχώς αναπτυσσόμενη οικονομική σχέση μεταξύ Βελιγραδίου και Άγκυρας.

Εξαγωγές της Τουρκίας στην Σερβία

Διάγραμμα 1 (tradingeconomics.com)

Εισαγωγές της Τουρκίας από την Σερβία

Διάγραμμα 2 (tradingeconomics.com)

Γνωρίζοντας ότι μέσω της εκπαίδευσης δημιουργείται πολιτιστική διπλωματία καθώς ανοίγει ένα κανάλι επικοινωνίας μεταξύ των εμπλεκόμενων και βοηθά στην αμοιβαία εμπιστοσύνη (Cull, 2009) στο Βελιγράδι λειτουργεί παράρτημα του ιδρύματος YUNUS EMRE, το οποίο ξεκίνησε τη δράση του το 2009 (Institut Yunus Emre).

2.3 Σχέσεις της Τουρκίας με το Κόσοβο (Κοσσυφοπέδιο)

Η Τουρκία, μετά την επέμβαση του ΝΑΤΟ, είχε ενεργό ρόλο στην ανεξαρτητοποίηση του Κοσσυφοπεδίου το 1999. Όταν τέθηκε υπό τον ΟΗΕ το Κόσοβο, η Τουρκία συμμετείχε στην ανοικοδόμησή του και παρείχε υποστήριξη σε πολλές διμερείς και πολυμερείς πλατφόρμες. Επιπλέον συγκαταλέγεται στα πρώτα κράτη που αναγνώρισαν την ανεξαρτησία του Κοσόβου στις 18 Φεβρουαρίου 2008. Ύστερα από την έναρξη λειτουργίας της πρεσβείας στην Άγκυρα ξεκίνησαν οι διπλωματικές σχέσεις και οι αμοιβαίες επισκέψεις σε υψηλό επίπεδο. Η αύξηση των σχέσεων γίνεται κατανοητή από τις 44 συμφωνίες που συνάφθηκαν από την αναγνώριση έως το 2016 καθώς και από άλλες αποφάσεις για ενίσχυση της συνεργασίας (Rey, 2018, σ. 18).

Μια από αυτές τις συμφωνίες ήταν και η Συμφωνία Συνεργασίας στην Αμυντική Βιομηχανία το 2009, που αφορούσε στην από κοινού δράση στην έρευνα, ανάπτυξη, παραγωγή και εκσυγχρονισμό των στρατιωτικών συστημάτων, αμυντικών υλικών, εργαλείων, οργάνων, ανταλλακτικών και τεχνικού εξοπλισμού. Καθόριζε επιπλέον επισκέψεις στρατιωτικών σε επιτελεία αλλά και εκπαίδευση των δυνάμεων ασφαλείας από τούρκικες στρατιωτικές σχολές. Ακόμη, αισθητή ήταν και η συνδρομή της Τουρκίας στην ειρηνευτική αποστολή EULEX της Ευρωπαϊκής Ένωσης το 2011 με προσωπικό 150 ατόμων (Vračić, Turkey's role in the Western Balkans, 2016). Εκτός από αυτή την αποστολή η Τουρκία συμμετέχει ενεργά και στην KFOR υπό την αιγίδα του ΝΑΤΟ με 650 άτομα προσωπικό. Η Τουρκία παρά την παγκόσμια οικονομική κρίση δεν μείωσε το προσωπικό της αποστολής (Musliu V. , 2009).

Επιπλέον των διμερών συμφωνιών υπάρχει συνεργασία και σε άλλα επίπεδα, όπως η εκπαίδευση, ο πολιτισμός, η τέχνη και ο αθλητισμός. Οι τούρκικες επενδύσεις στο Κοσσυφοπέδιο συχνά επικρίνονται από μέσα ενημέρωσης και πολιτικούς, οι οποίοι δυσπιστούν ως προς τα κίνητρα της Τουρκίας και τρέφουν ανησυχίες για τον πολιτιστικό και πολιτικό προσανατολισμό του Κοσόβου. Ένα από αυτά τα έργα είναι και η κατασκευή του αυτοκινητόδρομου «Ibrahim Rugova», που αποτελεί το ακριβότερο έργο μετά την ανεξαρτησία της χώρας και δόθηκε σε κοινοπραξία, δηλαδή στην αμερικάνικη εταιρία Bechtel και την τουρκική Enka. Το έργο αυτό είχε υψηλό κόστος και υπήρχαν καταγγελίες για διαφθορά (Rey, 2018, σ. 19).

Σύμφωνα με την Ina Merdjanova (2013, p. 16) «η γεωγραφική εγγύτητα, οι ιστορικοί δεσμοί και η θρησκευτική και πολιτισμική συγγένεια με τους μουσουλμάνους του Κοσόβου επέτρεψαν στην Τουρκία να έχει ισχυρό αντίκτυπο». Σε αυτό το πλαίσιο η Turkish Airlines έχει πτήσεις από και προς την Τουρκία τρεις ή τέσσερις φορές την εβδομάδα, κάνοντας τις εμπορικές δραστηριότητες πιο εύκολες. Επιπλέον οι

Κοσοβάρτοι μπορούν να επισκεφτούν την Τουρκία χωρίς βίζα (Vračić, Turkey's role in the Western Balkans, 2016, σ. 22).

Το διάστημα 2010-2015 το Κοσσυφοπέδιο έλαβε το μεγαλύτερο ποσό σε άμεσες ξένες επενδύσεις (ΑΞΕ) από την Τουρκία σε σχέση με τις άλλες 5 χώρες των Δυτικών Βαλκανίων. Το 2015 το Κοσσυφοπέδιο δέχθηκε συνολικά από άλλες χώρες 316,3 εκατ. ευρώ σε ΑΞΕ. Πρώτη σε επενδύσεις ήταν η Ελβετία με 70,3 εκατ. ευρώ αμέσως μετά στη δεύτερη θέση ήταν η Τουρκία, με μερίδιο ΑΞΕ 54,1 εκατ. ευρώ. Μέχρι το 2016 υπήρχαν 62 τουρκικές επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνταν στο Κοσσυφοπέδιο με 4.000 περίπου επενδυτές. Επιπλέον σύμφωνα με την Κεντρική Τράπεζα του Κοσσυφοπεδίου, οι επενδύσεις της Τουρκίας ανέρχονται σε 86,8 εκατομμύρια ευρώ μόνο για το 2013 ενώ συνολικά το διάστημα 2004 έως το 2014 οι επενδύσεις έφτασαν τα 360 εκατ. ευρώ – ποσοστό 12% του συνόλου των ξένων επενδύσεων. Η Τουρκία έχει συνάψει συμφωνία ελεύθερου εμπορίου καθώς και μια σειρά από συμφωνίες για τη μείωση της διπλής φορολογίας. Βέβαια οι χώρες της CEFTA αποτελούσαν τον Δεκέμβριο του 2015 τους κύριους εμπορικούς εταίρους του Κοσσυφοπεδίου, ποσοστό 35,4% στις συνολικές εξαγωγές του Κοσσυφοπεδίου και 24,6% στις εισαγωγές, ενώ η ΕΕ είχε 20% στις εξαγωγές και ποσοστό εισαγωγών 43%. Η Τουρκία βρίσκεται στην ένατη θέση με ποσοστό 4,3% στις εξαγωγές του Κόσοβου αντίθετα κατείχε την δεύτερη θέση στις εισαγωγές στο Κόσοβο με ποσοστό 12% πίσω από τη Σερβία η οποία είχε 12,7%. Παρά τον ενεργό ρόλο της Τουρκίας στην οικονομική ανάπτυξη της χώρας, οι εμπορικές συναλλαγές και το ύψος των ΑΞΕ δεν είναι στα επίπεδα που ήθελαν οι δύο κυβερνήσεις. Πολλές κεφαλαιακές επενδύσεις σε υποδομές γίνονταν κυρίως για πολιτικούς λόγους. Παράδειγμα αποτελεί ο τερματικός σταθμός στο διεθνές αεροδρόμιο της Πρίστινα Adem Jashari (Vračić, 2016, σσ. 22-23).

Η επίσκεψη του Ερντογάν στις 23 Οκτωβρίου 2013 στην Πρίστινα για να παραστεί στα επίσημα εγκαίνια του παραπάνω αεροδρομίου μετατράπηκε σε πολιτική ομιλία. Η επίσκεψη συνοδεύτηκε από τον νεοεκλεγέντα πρωθυπουργό της Αλβανίας και πραγματοποιήθηκε παραμονές των εκλογών στο Κοσσυφοπέδιο στις 3 Νοεμβρίου 2013, δείχνοντας με αυτό τον τρόπο την υποστήριξή τους στον πρωθυπουργό Χασίμ Θάσι με τον οποίο ο Ερντογάν διατηρούσε στενές σχέσεις (Emin, 2013). Στην ίδια επίσκεψη ο πρωθυπουργός Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν σε ομιλία του στο Πρίζρεν, είπε: "Όλοι ανήκουμε σε μια κοινή ιστορία, κοινό πολιτισμό και είμαστε οι άνθρωποι που είμαστε αδέρφια αυτής της δομής. Μην ξεχνάτε, η Τουρκία είναι Κόσοβο και το Κόσοβο είναι Τουρκία!" προσθέτοντας ότι «αισθάνεται σαν στο σπίτι του» όταν επισκέπτεται το Κόσοβο. Αυτές οι προτάσεις έφεραν οργή στους πολιτικούς της Σερβίας. Αντιλαμβανόμενος τον αντίκτυπο στις σχέσεις με την Σερβία αλλά και τη δυσαρέσκεια ορισμένων Κοσοβάρων ο υπουργός Εξωτερικών της Τουρκίας Αχμέτ Νταβούτογλου προσπάθησε να εξηγήσει αυτό που εννοούσε ο Πρωθυπουργός του. Σε συνέντευξη στο τηλεοπτικό κανάλι TRT1 στις 27 Οκτωβρίου είπε: "Ο Πρωθυπουργός Ερντογάν μίλησε για την κοινή μοίρα των λαών των Βαλκανίων στην ομιλία του. Οι βαλκανικές χώρες πρέπει να δράσουν από κοινού για

την ειρήνη και τη σταθερότητα. Βελιγράδι, Πρίζρεν και Πρίστινα είναι πόλεις που αγαπάμε πολύ. Ορισμένες ομιλίες μπορεί να παρουσιαστούν ως πηγές (διπλωματικής) κρίσης όταν αφαιρεθούν από το πλαίσιο, αλλά έχουμε αρκετή εμπειρία για να ξεπεράσουμε (τέτοιες κρίσεις). Τόσο η Σερβία όσο και η Τουρκία γνωρίζουν τη διαφορετική τους άποψη για το θέμα του Κοσσυφοπεδίου, αλλά και οι δύο πλευρές συνεχίζουν τις σχέσεις τους αποδεχόμενοι αυτή τη διαφορά» (Baydar, 2013).

Υπάρχουν και κάποιες αντιδράσεις στο εσωτερικό του Κοσόβου που αφορούν τις επενδύσεις της Τουρκίας. Η αλβανική εφημερίδα ZERI η οποία έχει έδρα την Πρίστινα αναφέρει ότι μετά από έρευνα δύο μηνών διαπίστωσε ότι έρχονται από την Τουρκία εκατομμύρια ευρώ «μέσω παράνομων οδών, παρακάμπτοντας τράπεζες» και όχι για να βοηθήσουν την ανάπτυξη αλλά για την ανοικοδόμηση των τζαμιών είτε νέων είτε από την Οθωμανική εποχή. Η κύρια χρηματοδότηση αυτών των έργων γίνεται μέσω της ΤΙΚΑ η οποία σύμφωνα με την Κεντρική Τράπεζα του Κοσσυφοπεδίου επένδυσε λιγότερα από 3 εκατομμύρια ευρώ από το 2009 έως το 2014 εκ των οποίων τα 1,2 εκατομμύρια ευρώ δόθηκαν μόνο στο τέμενος Σινάν Πασά στο Πρίζρεν (b92.net, 2015).

Επιπλέον μετά από παροτρύνσεις τούρκων αξιωματούχων τα σχολικά βιβλία μετά το 2012 αλλάζουν τον τρόπο περιγραφής της περιόδου που το Κόσοβο ήταν υπό την Οθωμανική Αυτοκρατορία χρησιμοποιώντας πολύ πιο ήπια γλώσσα. Πιο συγκεκριμένα κατά τη διάρκεια επίσκεψης του ο Αχμέτ Νταβούτογλου το 2011 ανέφερε ότι: «Η Τουρκία δεν είναι χαρούμενη που οι Κοσοβάροι μαθαίνουν ιστορία όπως την ερμηνεύουν ο Γίόσιπ Μπροζ Τίτο ή ο Ενβέρ Χότζα». Το 2011 συστάθηκε, από το κοσοβάρικο Υπουργείο Παιδείας, επιτροπή για την Αναθεώρηση της Παρουσίασης της Οθωμανικής και Τουρκικής Ιστορίας, Γεωγραφίας και Πολιτισμού. Σύμφωνα με την έκθεση της επιτροπής, που παραδόθηκε το 2012, έπρεπε να αποφευχθούν φράσεις που δηλώνουν ότι οι Οθωμανοί βιαιοπραγούσαν ή σκότωναν τους Αλβανούς. Με αυτό τον τρόπο διαγράφηκε η πρόταση «Οι Οθωμανοί σκότωσαν πολλούς Αλβανούς», στη σελίδα 69 του σχολικού βιβλίου της Πέμπτης τάξης. Η έκθεση αυτή είχε ξεκάθαρες προθέσεις, σύμφωνα με τον Shkelzen Raca, πρόεδρο της επιτροπής ο οποίος δήλωσε ότι «σας υπενθυμίζουμε ότι τα σχολικά βιβλία πρέπει να δίνουν περισσότερο χώρο σε χαρακτηριστικά που φέρνουν την Τουρκία και το Κοσσυφοπέδιο πιο κοντά, τονίζοντας θετικά παραδείγματα στις τουρκοαλβανικές σχέσεις στο παρελθόν» (Musliu J. , 2013).

Ακόμη στο Κοσσυφοπέδιο δραστηριοποιείται και το ίδρυμα YUNUS EMRE σε τρεις πόλεις (Πρίστινα, Πρίζρεν και Πράγια) στις οποίες παρατηρείται μεγάλη ανταπόκριση στην εκμάθηση της τούρκικης γλώσσας (Anadolu Agency, 2018). Ένα ακόμη εργαλείο στην «ήπια ισχύ» της Τουρκίας είναι και οι τηλεοπτικές σειρές καθώς σύμφωνα με την Χαλιμέ Πεχλιβάν «οι τουρκικές τηλεοπτικές σειρές ικανοποιούν την πνευματική περιέργεια, σφυρηλατούν την πολιτιστική κατανόηση και αμφισβητούν προκαταλήψεις αιώνων». Το 2009 το «Aci Hayat» (Πικρή ζωή) ήταν η σειρά με την μεγαλύτερη τηλεθέαση στο Κοσσυφοπέδιο (Pehlivan, 2021).

3^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Η ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ ΣΤΑ ΔΥΤΙΚΑ ΒΑΛΚΑΝΙΑ ΑΠΟ ΤΟ ΠΡΑΞΙΚΟΠΗΜΑ ΤΗΣ 16 ΙΟΥΛΙΟΥ 2016 ΕΩΣ ΤΙΣ ΕΚΛΟΓΕΣ ΤΟΥ 2023.

3.1 Εισαγωγή

Η περίοδος 2016 έως 2023 χαρακτηρίζεται από πολλές αλλαγές στην Τουρκία αλλά και σε παγκόσμιο επίπεδο, μετά την απόπειρα πραξικοπήματος τον Ιούλιο του 2016. Ακολούθησαν η δίωξη των οπαδών - οργάνωση του Γκιουλέν που ονομάστηκε ως FETHULLAH TERRORIST ORGANIZATION (FETO), η υγειονομική κρίση λόγω της Πανδημίας COVID-19 και τέλος η εισβολή της Ρωσίας στην Ουκρανία. Τα παραπάνω επέδρασαν στο εσωτερικό της Τουρκίας με επακόλουθο και στην εξωτερική πολιτική της προς τις γειτονικές χώρες αλλά και αυτές των Δυτικών Βαλκανίων.

Κύριο πρόσωπο αυτή την περίοδο στην πολιτική είτε εξωτερική είτε εσωτερική είναι ο Πρόεδρος της Τουρκίας Ερντογάν. Η Ασλί Αϊντιντασμπάς (2019, σ.14 – 16) αναφέρει ότι μειώθηκε ο ρυθμός των κοινωνικών δράσεων και αντικαταστάθηκαν με οικονομικούς δεσμούς και προσωπικές σχέσεις του ηγέτη της Τουρκίας με τους ομόλογούς του στα Δυτικά Βαλκάνια. Μετά το δημοψήφισμα του Απριλίου 2017 ο Ερντογάν επιδίωξε να παρουσιάσει την εικόνα ενός ισχυρού ηγέτη και προστάτη όχι μόνο για τους Τούρκους αλλά και για τους μουσουλμάνους που κατοικούν σε περιοχές που εκτεινόταν η Οθωμανική Αυτοκρατορία. Το 2018 στην τελετή ορκωμοσίας του Ερντογάν στο νέο παλάτι στην Άγκυρα ήταν παρόντες όλοι οι ηγέτες των Δυτικών Βαλκανίων και μάλιστα στην πρώτη σειρά των εκδηλώσεων (πλην του Μαυροβουνίου). Στην τελετή αυτή δεν προσήλθε κανένας Δυτικός εταίρος, παρόλο που προσκλήθηκαν όλοι, ως αντίδραση για την συγκέντρωση των εξουσιών στο πρόσωπο του (Aydıntaşbaş, 2019, σσ. 14-16).

Σύμφωνα με τον Ekrem Eddy Güzeldere οι Βαλκανικές χώρες συνεχίζουν να έχουν υψηλή σημασία για τη νέα εξωτερική πολιτική της Τουρκίας, παρά τις εξελίξεις στην Μέση Ανατολή και ειδικότερα στη Συρία. Στην προσπάθεια της να γίνει περιφερειακή δύναμη και να αποκτήσει περισσότερη επιρροή χρησιμοποιεί την ήπια ισχύ, την οικονομία, το εμπόριο και την διπλωματία του Ερντογάν. Όμως, η Τουρκία έπρεπε να καταλάβει ότι αυτή η πολιτική έχει τα όριά της. Επιπλέον κατά τη διάρκεια της πανδημίας η μη ύπαρξη σχεδιασμού για εμβολιασμό δεν ενίσχυσε την εικόνα της. Η Τουρκία αντιλήφθηκε ότι η ήπια ισχύς δεν φτάνει μόνη της για να ασκήσει μεγάλη επιρροή σε πολιτικές, γεγονός που αποδεικνύεται και από τη μικρή ανταπόκριση των ηγετών των Βαλκανικών χωρών όταν ζητήθηκε το κλείσιμο ιδρυμάτων που συνδέονται με τον Γκιουλέν ή την έκδοση στην Τουρκία μελών της οργάνωσης. Προσανατολίζεται πλέον σε στρατιωτικές και αμυντικές συνεργασίες αλλά και στην οικονομία και στην εξατομικευμένη εξωτερική πολιτική του Ερντογάν, ιδιαίτερα μετά

την απομάκρυνση του Νταβούτογλου. Το έτος 2016 ήταν σημείο καμπής για την τούρκικη εξωτερική πολιτική στα Βαλκάνια. Μετά την παραίτηση του πρωθυπουργού Νταβούτογλου, ως αντίκτυπο του αποτυχημένου πραξικοπήματος τον Ιούλιο του 2016, η Άγκυρα ενίσχυσε τις ενέργειές της κατά του κινήματος Γκιουλέν, το οποίο είχε και έχει ισχυρή παρουσία στις χώρες των Βαλκανίων. Γνωρίζοντας ότι ο Γκιουλέν δραστηριοποιείται κυρίως στην εκπαίδευση με την ίδρυση σχολείων, η Άγκυρα επιχειρεί να τα παραχωρήσει στο ίδρυμα Maarif (Güzeldere, 2021). Επιπλέον στην επίσκεψη που έκανε στις 11 Οκτωβρίου 2017 στη Σερβία ο Ερντογάν έδειξε τις προθέσεις του αναφέροντας: «Θα ξεριζώσουμε αυτό το δίκτυο απίστων (το κίνημα Γκιουλέν) από τα Βαλκάνια, όπως πράξαμε και στην Τουρκία» (Akgönlü και Öztürk, 2021, σ. 347)

Ο πρόεδρος Ερντογάν έχοντας την διακυβέρνηση της Τουρκίας από το 2002 έχει αναπτύξει προσωπικές σχέσεις με τους ομολόγους του στα Δυτικά Βαλκάνια. Ο Blendi Lami αναφέρει ότι ««δεν υπάρχει αμφιβολία ότι οι προσωπικές σχέσεις του Ερντογάν με τον Βούτσιτς, τον Τάτσι, τον Βόσνιο ηγέτη Μπακίρ Ιζετμπέκοβιτς και τον Αλβανό πρωθυπουργό Έντι Ράμα αποτελούν τη ραχοκοκαλιά της νεότερης φάσης εξάπλωσης της Τουρκίας στα Δυτικά Βαλκάνια. Αυτές οι προσωπικές αλληλεπιδράσεις αποτελούν το κορυφαίο διπλωματικό κανάλι της Τουρκίας στις χώρες τους». Με βάση τις προσωπικές σχέσεις ο Ερντογάν προσπαθεί μέσω διαπραγματεύσεων απευθείας με τους προέδρους να επιτύχει μια πιθανή συμφωνία μεταξύ Κοσσυφοπεδίου και Σερβίας (Lami, 2020).

Τις διπλωματικές αυτές σχέσεις αναφέρει και ο πολιτικός αναλυτής Dragomir Andjelković: «Από τη μια πλευρά, έχει μεγάλη επιρροή στους Βόσνιους στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη και στους Αλβανούς στο Κοσσυφοπέδιο και την ΠΓΔΜ, και από την άλλη, έχει δημιουργήσει καλές σχέσεις με τους Σέρβους στη Σερβία και τη Δημοκρατία της Σέρπσκα. Ο Ερντογάν, ο οποίος θεωρείται ισλαμικός πολιτικός, κατάφερε να ξεπεράσει τη μονομέρεια που είχαν ορισμένες προηγούμενες κοσμικές τουρκικές κυβερνήσεις σε αυτόν τον τομέα», τονίζοντας αρχικά ότι «Η Τουρκία ενδιαφέρεται πολύ για την περιοχή των Βαλκανίων και έχει τη δυνατότητα να εμπλακεί στην επίλυση διαφορών» (Rakic, serbianmonitor.com/, 2022).

Το 2018 ο Πρόεδρος της Γαλλίας ανέφερε στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο ότι δεν θέλει τα Βαλκάνια «να στραφούν προς την Τουρκία ή τη Ρωσία». Αυτό που ανησυχεί τις Βρυξέλες δεν είναι η οικονομική επιρροή της Τουρκίας αλλά η πιθανή απόκτηση πολιτικής επιρροής εις βάρος της ΕΕ. Σύμφωνα με τον πρώην τούρκο διπλωμάτη Sinan Ülgen «Η Τουρκία δεν είναι Ρωσία» και συνεχίζει λέγοντας ότι «Η Τουρκία δεν προσπαθεί να αποτρέψει τις χώρες των Δυτικών Βαλκανίων από τη σύγκλιση με την ΕΕ – το αντίθετο» (Weise, 2018).

Κατά τη διάρκεια της πανδημίας του Covid – 19 η Τουρκία δεν μπόρεσε να εκμεταλλευτεί την δική της «διπλωματία των εμβολίων» στα Δυτικά Βαλκάνια καθώς καθυστέρησε η ανάπτυξη και παραγωγή του δικού της εμβολίου με αποτέλεσμα να έχει μικρή απήχηση στην περιοχή καθώς κύριοι δρώντες ήταν η Ρωσία και η Κίνα

αρχικά και μετέπειτα η ΕΕ (Güzeldere, 2021). Η Τουρκία την περίοδο που ήταν σε μεγάλη έξαρση ο Covid – 19 παρείχε ιατροφαρμακευτική βοήθεια. Συνολικά την περίοδο Μαρτίου – Μαΐου 2020 είχε κάνει δωρεές στις χώρες των Δυτικών Βαλκανίων τις προμήθειες που φαίνονται στον παρακάτω πίνακα (πίνακας 1) (Lika, 2020, σ. 10).

COVID-19 MEDICAL SUPPLIES SENT BY TURKEY TO WEST BALKAN COUNTRIES (MARCH-MAY 2020)				
Country	Type of Medical Supply			
	Protective Masks	Protective Suits	Protective Goggles	Covid-19 Test Kits
Albania	75,000	2,000	2,000	
Bosnia and Herzegovina	50,000	1,000		1,000
Kosovo	50,000	1,000		1,000
Montenegro	50,000	1,000		1,000
North Macedonia (2 times)	125,000	3,000	2,000	1,000
Serbia	100,000	2,000		1,500
TOTAL	450,000	10,000	4,000	5,500

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

Η Άγκυρα δεν έχει σταματήσει την δράση της ήπιας ισχύος σε αυτό το χρονικό διάστημα αλλά συνεχίζει τις κοινωφελείς δράσεις της μέσω της ΤΙΚΑ και των άλλων «εργαλείων» της, ένα από τα οποία είναι και τα μέσα μαζικής ενημέρωσης καθώς πριν ένα χρόνο εγκαινιάστηκε το TRT Balkan, μια ψηφιακή πλατφόρμα ειδήσεων η οποία θα καλύπτει πολιτιστικά, οικονομικά, πολιτικά και κοινωνικά θέματα για τα Βαλκάνια και με ειδικά περιεχόμενα για τις χώρες των Δυτικών Βαλκανίων. Ο Mehmet Zahid Sobaci Γενικός Διευθυντής του TRT, δήλωσε ότι «το TRT Balkan είναι ένα ακόμη βήμα για να ακουστεί η φωνή της Türkiye σε όλο τον κόσμο» (TRT WORLD, 2022). Επιπλέον η ΤΙΚΑ συνεχίζει τις ανακαινίσεις κτιρίων και τζαμιών της εποχής της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, την παροχή υποτροφιών, τα μαθήματα τούρκικης γλώσσας παρέχοντας το 18% του συνολικού προϋπολογισμού της στα Δυτικά Βαλκάνια (Aydıntaşbaş, 2019, σ. 19).

3.2 Σχέσεις της Τουρκίας με τη Σερβία

Οι σχέσεις της Τουρκίας με τη Σερβία χαρακτηρίζονται ως στρατηγικές με πολλές οικονομικές συμφωνίες και συνεργασίες κάνοντας το Σέρβο πρόεδρο Αλεξάνταρ Βούτσιτς να αναφέρει κατά την επίσκεψη του τούρκου ομολόγου του στο Βελιγράδι στις 07 Σεπτεμβρίου 2022 ότι «αυτή είναι η χρυσή εποχή των σερβοτουρκικών σχέσεων» και τον Ερντογάν να επισημαίνει ότι: «η Άγκυρα είναι έτοιμη να υποστηρίξει με κάθε τρόπο την επίτευξη λύσης μεταξύ Σερβίας και Κοσσυφοπεδίου» (Rakic, 2022).

Η προσωποποιημένη πολιτική προσέγγιση του Ερντογάν θεωρείται ιδιαίτερα πετυχημένη στη Σερβία με τη διπλωματική ευστροφία του. Οι Rasidagic και Hesona αναφέρουν ότι «η διπλωματική δραστηριότητα του Ερντογάν ήταν η πιο επιτυχημένη εκεί που αναμενόταν, στη Σερβία, μια χώρα που θεωρείται από καιρό ότι έχει εξαιρετικά αρνητική άποψη για την Τουρκία επειδή ο Πρωθυπουργός και στη συνέχεια ο Πρόεδρος της Τουρκίας επιδίωξε στρατηγικά την σύναψη προσωπικών σχέσεων με κάθε Σέρβο πρόεδρο από το 2010» (Hesona & Rašidagić, 2020, σ. 104). Η εξωτερική πολιτική και των δύο χωρών είναι ανεξάρτητη τουλάχιστον όσο αυτό μπορεί να καταστεί δυνατό, έχοντας οικονομικές συμφωνίες αλλά και ένα ευρύ φάσμα σχέσεων (Güzeldere, 2021).

Η τούρκικη κυβέρνηση γνωρίζει ότι υπάρχουν πολλά έργα υποδομής στα οποία μπορεί να αναλάβει την περάτωση τους αλλά και να επενδύσει σε ιδιωτικοποιήσεις που μπορούν να χαρακτηριστούν ως ευκαιρίες. Σε μια ανάλυση του SETA το 2017 ο Mehmet Ugur Ekinci έγραψε ότι: «οι χώρες στα Δυτικά Βαλκάνια οι οποίες δεν έχουν ενταχθεί στην ΕΕ έχουν σημαντικές ανάγκες σε υποδομές. Αυτές οι χώρες δεν διαθέτουν ούτε εσωτερικούς αυτοκινητόδρομους και σιδηροδρόμους ούτε επαρκή λιμενικά συστήματα» (Ekinci, 2017). Υπάρχει μια αμοιβαία αντίληψη ότι οι τούρκικες επιχειρήσεις είναι πιο ευέλικτες στα Δυτικά Βαλκάνια από τις Ευρωπαϊκές. Ο Marko Cadez πρόεδρος του εμπορικού επιμελητηρίου της Σερβίας, επισήμανε το 2018 ότι «οι Τούρκοι επενδυτές πηγαίνουν στις υποανάπτυκτες περιοχές, σε αντίθεση με τους επενδυτές από δυτικές χώρες» (Aydıntaşbaş, 2019, σ. 19).

Το Μάρτιο του 2018 σε μια επίσκεψη της αντιπροσωπείας της Ομοσπονδίας Βιομηχάνων της Κωνσταντινούπολης, στο Εμπορικό Επιμελητήριο της Σερβίας συζητήθηκαν επιχειρηματικά σχέδια για επενδύσεις κυρίως στον τουρισμό, στα τρόφιμα αλλά και στη βιομηχανία παραγωγής υφασμάτων. Η Ομοσπονδία αυτή είναι η μεγαλύτερη της Τουρκίας με 1200 μέλη και έχοντας το 65% των εξαγωγών της χώρας. Ο πρόεδρος της Muammer Omeroglu είχε αναφέρει κατά την επίσκεψη αυτή ότι ετησίως εξετάζονται τρεις χώρες για επενδύσεις και αυτή τη χρονιά η Σερβία είναι η δεύτερη επιλογή τους (ekarija.com, 2018).

Η τούρκικη εταιρεία Taş Yapı Construction είναι αυτή η οποία συμφώνησε τον Δεκέμβριο του 2018 με την κυβέρνηση της Σερβίας για την κατασκευή του τμήματος

του αυτοκινητόδρομου που θα ενώνει το Βελιγράδι με το Σαράγεβο. Στην υπογραφή της ανάθεσης του έργου ήταν παρών και ο τούρκος Υπουργός Μεταφορών και Υποδομών Μεχμέτ Τσαχίτ Τουρχάν ο οποίος δήλωσε ότι: «Αυτή η συμφωνία που υπογράφηκε σήμερα εδώ είναι μια πολύ σημαντική αρχή μεταξύ δύο χωρών. Η Τουρκία δίνει μεγάλη σημασία στη Σερβία για τη σταθερότητα της περιοχής». Η σχεδίαση αυτού του έργου είχε ξεκινήσει δυο χρόνια πριν όμως υπήρχαν διαφορές μεταξύ Βοσνίας και Σερβίας ως προς τις περιοχές που θα διέρχεται. Οι διαφορές αυτές επιλύθηκαν μετά από τριμερή συνάντηση στην Κωνσταντινούπολη των προέδρων Βούτσιτς, Ιζετμπέκοβιτς και Ερντογάν. Στην συνάντηση αυτή υπογράφηκαν και άλλες συμβάσεις για κατασκευή κατοικιών (Anadolu Agency, 2018). Επιπλέον στην κατασκευή του αυτοκινητόδρομου που θα ενώνει το Βελιγράδι με την Πρίστινα έχει συμμετοχή και χρηματοδότηση και η Τουρκία (Cacciotto, 2022).

Η Τουρκία επένδυσε στην εγχώρια ανάπτυξη και παραγωγή αμυντικού εξοπλισμού. Σε ένα τομέα εκ των οποίων είναι και τα μη επανδρωμένα μαχητικά αεροσκάφη Bayraktar TB2, τα οποία μετά τις επιτυχίες που σημείωσαν στο Ναγκόρνο-Καραμπάχ και τις πρώτες ημέρες στην Ουκρανία έχουν αυξήσει τη ζήτησή τους παγκοσμίως. Ενδιαφέρον έδειξε και η Σερβία για αγορά αυτών των αεροσκαφών αλλά και όχι μόνο, καθώς ο Σέρβος υπουργός Άμυνας Νεμπόισα Στεφάνοβιτς δήλωσε την πρόθεση της Σερβίας για περαιτέρω στρατιωτική συνεργασία (Ozturk, 2022).

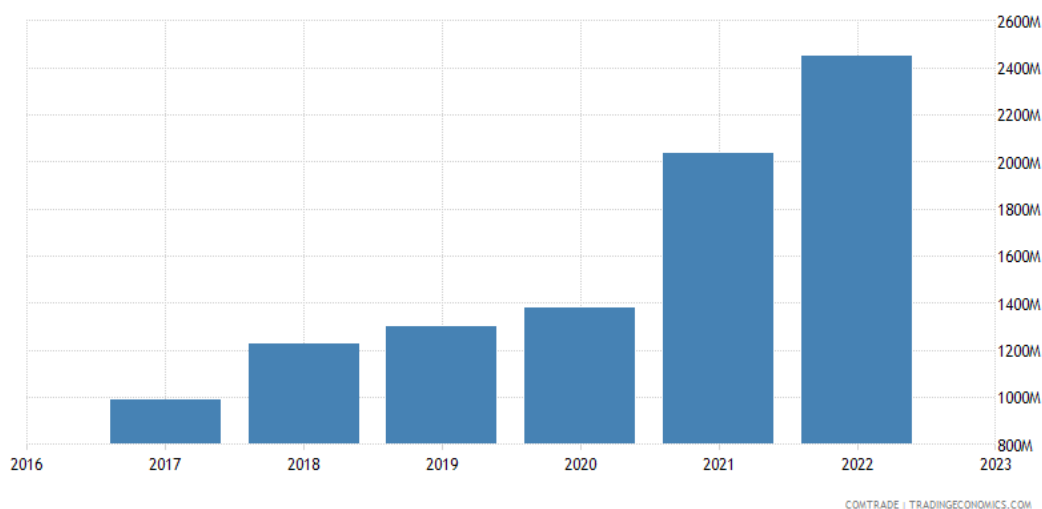
Τον Σεπτέμβριο του 2022 ο Πρόεδρος της Τουρκίας Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν επισκέφθηκε το Βελιγράδι για την περαιτέρω ενίσχυση της οικονομικής συνεργασίας αλλά και για να συνομιλήσει με τον Σέρβο ομόλογό του για περιφερειακά θέματα, για τον πόλεμο στην Ουκρανία και για την ενέργεια. Υπογράφηκαν διάφορες συμφωνίες όπως συμφωνία για ασφάλεια των επενδύσεων και για αμοιβαία διευκόλυνση, συμφωνία συνεργασίας για τεχνολογικές καινοτομίες και για αλλαγές στη συμφωνία του 2010 για κατάργηση των θεωρήσεων καθώς επίσης και πρωτόκολλο συνεργασίας μεταξύ της Τουρκικής Ραδιοφωνίας και Τηλεόρασης (TRT) και της κρατικής τηλεόρασης της Σερβίας (RTS). Ακόμη σε αυτή την επίσκεψη ζητήθηκε από τον Πρόεδρο της Σερβίας η συνδρομή της Τουρκίας για παροχή ηλεκτρικής ενέργειας το χειμώνα. Επιπλέον εκδηλώθηκε το ενδιαφέρον για αγορά drones Bayraktar (Rakic, serbianmonitor.com/, 2022). Μερικές τούρκικες επενδύσεις στην Σερβία που έχουν αντίκτυπο και σε θέσεις εργασίας είναι η λειτουργία του εργοστασίου μπαταριών αυτοκινήτου Feka Automotive τον Ιούλιο 2020 και η μελλοντική επέκταση αυτού στην Čuprija (Rakic, 2022), το εργοστάσιο κατασκευής συστημάτων κίνησης υγρών για οχήματα από την Erenli στο Leskonac (Rakic, 2022), το εργοστάσιο κλωστοϋφαντουργίας από την Mel Tekstil στο Kovin (eKarija, 2020) και η λειτουργία εργοστασίου παραγωγής τζιν από την Eurotay στο Κράλιεβο (Rakic, 2018).

Πλέον αυτών των τούρκικων επενδύσεων η ΤΙΚΑ συνεχίζει τις δράσεις της σε ανακαινίσεις κτιρίων και έργων της Οθωμανικής εποχής όπως ο τύμβος του Νταμάτ Αλί Πασχά στο Kalemegdan στο κέντρο του Βελιγραδίου (tika.gov.tr, 2017), της

Παιδικής Στέγης Gragon Filipovic Jusa στο Βελιγράδι (tika.gov.tr, 2017), της μαιευτικής και γυναικολογικής κλινικής στο Novi Pazar (tika.gov.tr, 2018) καθώς και υλοποίηση προγράμματος για την εκπαίδευση δημοσιογράφων στο Βελιγράδι (tika.gov.tr, 2021)

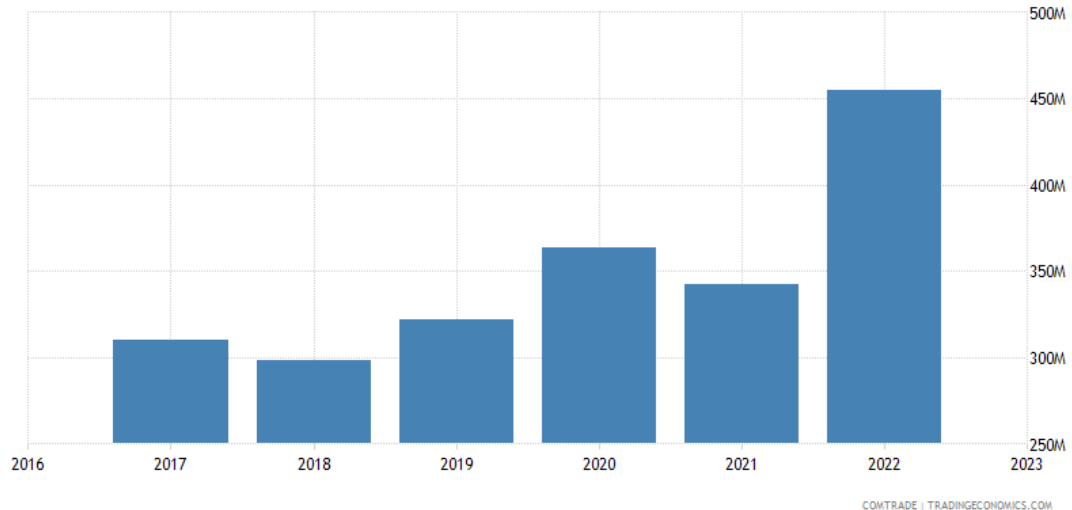
Το 2017 οι εξαγωγές της Τουρκίας στη Σερβία ήταν λίγο χαμηλότερες από το 1 δισεκατομμύριο δολάρια ενώ το 2022 ήταν 2,45 δισεκατομμύρια δολάρια το χρόνο (Διάγραμμα 3) (tradingeconomics.com) και οι εισαγωγές της Τουρκίας από τη Σερβία αντίστοιχα για το 2017 ήταν λίγο υψηλότερες από τα 300 εκατομμύρια δολάρια ενώ το 2022 ήταν στα 455 εκατομμύρια δολάρια (Διάγραμμα 4) (tradingeconomics.com). Γίνεται αντιληπτό ότι η οικονομική σχέση μεταξύ Βελιγραδίου και Άγκυρας είναι σταθερή και κατά το 2021 παρατηρείται πολύ μεγάλη αύξηση στις εξαγωγές της Τουρκίας στη Σερβία.

Εξαγωγές της Τουρκίας στην Σερβία

Διάγραμμα 3 (tradingeconomics.com)

Εισαγωγές της Τουρκίας από την Σερβία

Διάγραμμα 4 (tradingeconomics.com)

3.3 Σχέσεις της Τουρκίας με το Κόσοβο

Οι σχέσεις της Τουρκίας με το Κοσσυφοπέδιο χαρακτηρίζονται από τη συνεχή και ουσιαστική υποστήριξη της Τουρκίας για την αναγνώριση του Κοσόβου στην πλειοψηφία των μουσουλμανικών χωρών και τους διεθνείς οργανισμούς. Όπως αναφέρθηκε παραπάνω μερικά τούρκικα εσωτερικά θέματα είχαν αντίκτυπο και στο Κοσσυφοπέδιο με αρνητικές συνέπειες. Ο Ερντογάν μετά την απόπειρα του πραξικοπήματος έχει θέσει ως στόχο την καταπολέμηση του Γκιουλέν, στόχο που επεκτείνεται και σε χώρες που έχει επιρροή όπως το Κόσοβο (Balaj, 2023). Παράδειγμα αποτελεί η σύλληψη και απέλαση στην Τουρκία 6 υποτιθέμενων μελών του κινήματος Γκιουλέν, τον Μάρτιο του 2018 στο Κόσοβο, ενός γιατρού και πέντε καθηγητών του «Σχολείο Μεχμέτ Ακίφ», κατόπιν κοινής επιχείρησης των υπηρεσιών πληροφοριών της Τουρκίας και του Κοσόβου. Οι παραπάνω ενέργειες έγιναν χωρίς να το γνωρίζει ο πρωθυπουργός της χώρας Χαραντινάι ο οποίος καταδίκασε τις συλλήψεις και απέπεμψε τον Υπουργό Εσωτερικών και τον αρχηγό της υπηρεσίας πληροφοριών (insajderi.com, 2018). Ο Χαραντινάι δήλωσε ότι «όφειλαν να με ενημερώσουν για την επιχείρηση αυτή. Δεν το έκαναν. Δεν με εμπιστεύτηκαν αρκετά. Συνεπώς ούτε εγώ τους εμπιστεύομαι πλέον. Η επιχείρηση είναι απαράδεκτη και αντιβαίνει στις αξίες και στις αρχές μας ως κράτος». Απαντώντας ο Ερντογάν μπροστά σε πλήθος υποστηρικτών ανέφερε ότι θα το πληρώσει που ενεργεί κατά τα συμφέροντα της Τουρκίας επισημαίνοντας ότι «ο πρωθυπουργός του Κοσόβου προχώρησε στην αποπομπή του αρχηγού της υπηρεσίας πληροφοριών και του υπουργού Εσωτερικών. Πρωθυπουργέ του Κοσόβου, υπό τις οδηγίες ποιανού πήρατε μια τέτοια απόφαση; Από τότε αρχίσατε να προστατεύετε εκείνους που προετοίμαζαν πραξικόπημα εναντίον της Τουρκικής Δημοκρατίας;» (Kraia, 2018). Το παραπάνω γεγονός πέρασε γρήγορα στην λήθη σύμφωνα με τον Nektar Zogiani

καθώς δεν υπήρξαν άλλες αντιδράσεις από το Κόσοβο και ο Πρόεδρος Θάτσι δεν αναφέρθηκε στο περιστατικό κατά την επίσκεψή του στην Άγκυρα (Zogiani, 2018).

Ο πρόεδρος Ερντογάν παρά το παραπάνω γεγονός συνεχίζει την υποστήριξη του στο Κόσοβο είτε ως προς τις «προκλήσεις» της Σερβίας, είτε ως προς τη διεθνή αναγνώριση αλλά και την είσοδο στο NATO. Συγκεκριμένα τον Μάιο του 2022 ο Ερντογάν δήλωσε σε μια διάσκεψη με την Πρόεδρο του Κοσσυφοπεδίου Vjosa Osmani ότι «η Τουρκία, ως σημαντική χώρα του NATO, δεν βλέπει τίποτα κακό στην ένταξη του Κοσσυφοπεδίου στο NATO. Δεν χρειαζόμαστε την άδεια κανενός για να υποστηρίξουμε τη διαδικασία ένταξης στο NATO», και συνέχισε λέγοντας: «Έχουμε κάνει βήματα. Όπως κάναμε στην περίπτωση της αναγνώρισης, έτσι θα κάνουμε και για τη διαδικασία ένταξης του Κοσσυφοπεδίου στο NATO». Το Σεπτέμβριο του 2022 ανέφερε τη στήριξή του στις δύο χώρες Κόσοβο και Σερβία για την επίλυση των διαφορών τους, το ίδιο δήλωσε και τον Ιανουάριο του 2023 αλλά και τον Μάρτιο του 2023 μετά από τηλεφωνική επικοινωνία με τον Πρόεδρο του Κοσόβου Αλμπίν Κούρτι (Taylor, 2023).

Οι προσωπικές σχέσεις του Κοσοβάρου προέδρου Θάτσι φάνηκαν και στην επίσκεψή του τον Δεκέμβριο του 2016 στην Άγκυρα, κατά την οποία έδειξε την υποστήριξή του στον Ερντογάν μετά την απόπειρα του πραξικοπήματος τον Ιούλιο του ίδιου έτους (Morina, 2016). Την συνταύτιση του Κοσόβου με τις επιθυμίες της Τουρκίας δείχνει και η απαγόρευση της συναυλίας στην Πρίστινα τον Φεβρουάριο του 2018 με σύνθημα «Ελευθερία στο Κουρδιστάν» από την αστυνομία καθώς υποστήριξε ότι είχε πληροφόρηση για πιθανό περιστατικό βίας και ότι δεν υπήρχε αδειοδότηση (balkaninsight.com, 2018).

Ως προς τις οικονομικές – εμπορικές σχέσεις της Τουρκίας με το Κόσοβο τέθηκε το 2019 σε ισχύ η μεταξύ τους συμφωνία για την άρση των δασμών για αρκετά προϊόντα, η οποία υπεγράφη το 2013. Μετά την ισχύ της συμφωνίας η Τουρκία αύξησε μέσα σε τέσσερα χρόνια στο διπλάσιο της εξαγωγές της, με αποτέλεσμα να γίνει ο μεγαλύτερος εισαγωγέας στο Κόσοβο προσπερνώντας την Γερμανία. Την τελευταία δεκαετία, η Τουρκία εξήγαγε στο Κοσσυφοπέδιο περίπου 4,5 δισ. ευρώ, ενώ το Κοσσυφοπέδιο, για την ίδια χρονική περίοδο, εξήγαγε προϊόντα αξίας περίπου 120 εκατ. ευρώ στο τουρκικό κράτος (koha.net, 2023). Επιπλέον το Κόσοβο έχει εκδηλώσει ενδιαφέρον για αγορά μη επανδρωμένων μαχητικών Bayraktar. Αυτό ανακοίνωσε το Δεκέμβριο του 2022 ο Φικρίμ Ντάμκα, υπουργός Περιφερειακής Ανάπτυξης του Κοσόβου (tvrworld.com, 2022).

Τα παραρτήματα του Ινστιτούτο Yunus Emre παρουσιάζουν αρκετή απήχηση στο Κόσοβο ιδιαίτερα για την εκμάθηση της τουρκικής γλώσσας. Ο διευθυντής του παραρτήματος στην Πρίστινα είχε αναφέρει ότι υπάρχει σχεδιασμός για επέκταση των παραρτημάτων και σε άλλες πόλεις πέρα από τις τρεις που λειτουργεί το Ινστιτούτο (Anadolu Agency, 2018). Εκτός από την εκμάθηση της σύγχρονης τουρκικής γλώσσας το Ινστιτούτο προωθεί και δωρεάν διαδικτυακά μαθήματα Οθωμανικής τούρκικης γλώσσας όπως το ονομάζει και η ιστοσελίδα του ιδρύματος “Ottoman

Turkish”, το 2020 (yee.org, 2020). Ακόμα ιδρύθηκε σύλλογος τοξοβολίας στο Prizren, με σκοπό να εκπαιδεύουν οι νέοι στην παραδοσιακή τουρκική τοξοβολία (yee.org, 2022). Μεγάλη δράση εμφανίζει και η ΤΙΚΑ με ανακαινίσεις κτιρίων και δωρεές που έχουν αντίκτυπο στον τοπικό πληθυσμό, όπως η ανακαίνιση του σχολείου Elena Gjika στην Πρίστινα (tika.gov, 2018), διανομή αγαθών σε άπορους στον δήμο Skenderaj κατά την περίοδο του Ραμαζανίου (tika.gov, 2021) και ανακαίνιση του Οθωμανικού λουτρού Χαμάμ Fatih στην Πρίστινα σε συνεργασία με τον δήμο (tika.gov, 2021). Επιπλέον υπήρξε παροχή εκπαίδευσης σε αστυνομικούς (tika.gov, 2022) και έγινε υλοποίηση το 2022 του προγράμματος «Εκπαίδευση Drone για Εργαζομένους στα ΜΜΕ» που αφορά δημοσιογράφους (tika.gov, 2022).

Συμπεράσματα

Οι διπλωματικές σχέσεις της Τουρκίας με τις χώρες των Δυτικών Βαλκανίων χαρακτηρίζονται ως ιδιαίτερα δραστήριες και εποικοδομητικές καθώς παρατηρήθηκε ότι η διπλωματική ρητορική της Τουρκίας συχνά αμβλύνει τις μακροχρόνιες διαφορές μεταξύ των εθνοτικών ομάδων στην περιοχή. Ακόμη δεν έχουν πραγματοποιηθεί οι υποσχόμενες οικονομικές πολιτικές της Τουρκίας στην περιοχή με αποτέλεσμα να μην είναι στη λίστα με τους κορυφαίους εμπορικούς εταίρους μέχρι και το 2016. Μετά την απομάκρυνση του Πρωθυπουργού Νταβούτογλου το 2016, του εμπνευστή της σύγχρονης εξωτερικής πολιτικής της Τουρκίας στα Βαλκάνια, αλλά και με τις συνεχείς κρίσεις στο εσωτερικό, μετά την απόπειρα πραξικοπήματος τον Ιούλιο 2016, αναμενόταν να υπάρξει μια νέα εξωτερική πολιτική στην περιοχή. Η ολίσθηση της Τουρκίας σε πιο αυταρχικό κράτος με αδύναμους θεσμούς δικαίου, με απομάκρυνση από την Ευρωπαϊκή Ένωση καθώς και με βάνουσες τακτικές για τους θεωρούμενους αντιπάλους της κυβέρνησης μειώνουν τις πιθανότητες να γίνει ένα δημοκρατικό πρότυπο. Στο πλαίσιο αυτό δημιουργείται ο φόβος να επηρεαστούν κυβερνήσεις των Δυτικών Βαλκανίων χρησιμοποιώντας μη δημοκρατικές πολιτικές έχοντας ως συνεπακόλουθο τη δημιουργία ρωγμών στις εύθραυστες δημοκρατίες με αδιόρθωτα αποτελέσματα αν αυξηθεί ο αυταρχικός τρόπος διακυβέρνησης (Vračić, Turkey's role in the Western Balkans, 2016).

Οι θρησκευτικοί παράγοντες επηρεάζουν σημαντικά την πολιτική της Τουρκίας η οποία σε συνέχεια επηρεάζει και την εξωτερική πολιτική. Επιπλέον ο παράγοντας Ερντογάν επηρεάζει άμεσα τους κύριους τομείς του εσωτερικού της χώρας δηλαδή τον πολιτισμό και την οικονομία, ενώ παλαιότερα είχε μεγάλη επιρροή και ο πρώην σύμμαχος του Fethullah Gülen (Rey, 2018, σ. 19) του οποίου η καταδίωξη έγινε κύριος στόχος στην μετά Νταβούτογλου εποχή.

Παρά τις δεσμεύσεις της Τουρκίας για πολιτιστική και πολιτική βοήθεια και ενίσχυση στην περιοχή, δεν έχει αποκτήσει ακόμη μια «κυριαρχική επιρροή» η οποία θα μπορούσε να αποτελέσει ρεαλιστική «απειλή» για τα ευρωπαϊκά πρότυπα στον πολιτικό και πολιτιστικό τομέα. Όμως η διπλωματική ευστροφία του Ερντογάν τον έχει

αναδείξει ως «προνομιούχο συνομιλητή» με τη Ρωσία, διαδραματίζοντας, μαζί με το NATO, καθοριστικό παράγοντα για τις διαπραγματεύσεις που είχαν ως αποτέλεσμα τη συμφωνία των σιπηρών του Ιουλίου 2022 (Silva, 2022). Επιπλέον ο Ερντογάν έχει καταφέρει μέσω διπλωματικών πρωτοβουλιών να βοηθήσει στην επίλυση διαφορών της Σερβίας με την Βοσνία – Ερζεγοβίνη και να καθίσουν στο ίδιο τραπέζι οι δυο ηγέτες. Επιπροσθέτως έχει καταφέρει να διατηρεί καλές σχέσεις με τους ηγέτες της Σερβίας και του Κοσόβου και να εμπλέκεται ως διαπραγματευτής για την επίλυση των μεταξύ τους διαφωνιών, παρόλο που στην πιο πρόσφατη κρίση με την ονομασία των πινακίδων στο Κόσοβο κύριο ρόλο στην εξομάλυνση της κρίσης είχε η Ε.Ε.. Γενικότερα ο πρόεδρος Ερντογάν προσπαθεί από το 2009 να έχει προσωπικές σχέσεις με όλους τους ηγέτες των Δυτικών Βαλκανίων, ιδιαίτερα με το Κόσοβο και την Σερβία. Αυτές οι προσπάθειες έγιναν ακόμη πιο έντονες μετά την απόπειρα πραξικοπήματος καθώς εφαρμόζεται μια προσωποποιημένη εξωτερική πολιτική.

Διαπιστώθηκε ότι κατά την πρώτη περίοδο εξέτασης (2009-2016) δόθηκε έμφαση κυρίως στην επίτευξη της ήπιας ισχύος ενώ κατά την δεύτερη περίοδο υπάρχει συνέχεια στην ήπια ισχύ αλλά πλέον η Τουρκία επενδύει και στην σκληρή ισχύ κυρίως με την πώληση στρατιωτικού εξοπλισμού αλλά και με το εμπόριο και την οικονομία. Σε αυτό ωφέλησε και η άνοδος της Άγκυρας σε στρατιωτική τεχνολογία και οι επιτυχίες που σημείωσαν τα UAV Bayraktar TB2 στα διάφορα θέατρα επιχειρήσεων ανά τον κόσμο. Επιπλέον παρατηρείται μια αλματώδης αύξηση στις εμπορικές συναλλαγές τα τελευταία χρόνια μεταξύ της Τουρκίας με τη Σερβία και το Κόσοβο. Ακόμη η Τουρκία επενδύει ή κάνει κοινωφελή έργα σε περιοχές που είναι φτωχές δίνοντας θέσεις εργασίας στον τοπικό πληθυσμό και κερδίζοντας την ευγνωμοσύνη και την εύνοιά τους. Ο Anđelković διαπιστώνει ότι η Τουρκία κάνει επενδύσεις σε μέρη τα οποία δεν επενδύει κάποιος άλλος στην Σερβία: «Αν δούμε τη δομή των επενδύσεων της, συχνά βρίσκονται σε πολύ υπανάπτυκτες περιοχές, κάτι που έχει μεγάλη σημασία για τη Σερβία». Επιπλέον εφιστά την προσοχή συσχετίζοντας την οικονομία της Τουρκίας, «είναι πλέον σημαντικό το Βελιγράδι και η Άγκυρα να συμφωνήσουν πολιτικά ότι αυτή η δραστηριότητα πρέπει να συνεχιστεί» (Rakic, 2022).

Διαπιστώθηκε ακόμη ότι το Κόσοβο εξαρτάται από την Τουρκία ως προς την διεθνή αναγνώρισή του και την είσοδό του σε παγκόσμιους οργανισμούς. Πέρα από αυτό είναι εμφανής η επιθυμία των αρχών του Κοσόβου ως προς την αποφυγή δυσαρέσκειας της πολιτικής ελίτ της Άγκυρας καθώς και η εμπλοκή της Τουρκίας στο εσωτερικό του πρώτου, κάτι το οποίο δεν έγινε ορατό στην Σερβία. Ακόμη η προσέγγιση και των δύο χωρών διαφέρει καθώς με τη Σερβία στηρίχθηκαν πάνω σε οικονομικό επίπεδο αφήνοντας στην άκρη την Οθωμανική κληρονομία ενώ με το Κόσοβο το οποίο βέβαια έχει πολύ μικρότερη οικονομία δόθηκε βάση και στην Οθωμανική περίοδο αλλά και στις οικονομικές σχέσεις οι οποίες διπλασιάστηκαν την τελευταία τετραετία. Οι δύο χώρες από την αρχή της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης αναζητούν επενδυτές κάτι το οποίο εκμεταλλεύεται η Τουρκία καθώς η θέση αυτών των χωρών είναι στο κέντρο των Δυτικών Βαλκανίων αλλά αποτελούν και είσοδο

στην Κεντρική και Βόρεια Ευρώπη οπότε οι σχέσεις τους βασίζονται στην θεωρία του Νταβούτογλου για win – win (kazan kazan στα τούρκικα) μεταξύ των χωρών. Τέλος τα κύρια πρόσωπα της τούρκικης εξωτερικής πολιτικής την πρώτη χρονική περίοδο της μελέτης είναι ο Αχμέτ Νταβούτογλου (2009 – 2016) ως Υπουργός Εξωτερικών και μετέπειτα ως Πρωθυπουργός ενώ στη δεύτερη είναι ο Πρόεδρος Ταγίπ Ρετζέπ Ερντογάν.

Συνοπτικά οι σχέσεις της Τουρκίας με τα Δυτικά Βαλκάνια μπορούν να χαρακτηριστούν ως αμοιβαία ανταποδοτικές ως προς τον τομέα της οικονομίας και με αλληλεπιδράσεις στο πολιτιστικό τομέα. Οι κοινωφελείς δράσεις της ΤΙΚΑ αλλά και των διάφορων ιδρυμάτων στην περιοχή επηρεάζουν τον τοπικό πληθυσμό κερδίζοντας την ευγνωμοσύνη και εμπιστοσύνη του, καθιστώντας την Τουρκία ως δύναμη που μπορεί να επηρεάσει και με αυτό τον τρόπο. Όμως η ανάμειξη της Τουρκίας στο εσωτερικό των χωρών, όπως παρατηρήθηκε στο Κόσοβο, και η εξαγωγή των προβλημάτων του εσωτερικού της μπορεί να δημιουργήσει αρνητικές εντυπώσεις στην κοινή γνώμη των χωρών στα Δυτικά Βαλκάνια. Η πρόθεση αγοράς UAV Bayraktar TB2 από την Σερβία και το Κόσοβο έχει δημιουργήσει μια επιπλέον σχέση της Τουρκίας με αυτές τις χώρες, κατά την οποία η Τουρκία εμφανίζεται ως προμηθευτής οπλικών συστημάτων αλλά και ως πρόθυμος συνεργάτης για ανάπτυξη και παραγωγή στρατιωτικού εξοπλισμού (κυρίως με τη Σερβία). Επιπλέον είναι εμφανής η χρήση από την Τουρκία της ήπιας ισχύος και της Οθωμανικής Κληρονομιάς σε μουσουλμανικούς πληθυσμούς της περιοχής.

Βιβλιογραφία

- Anadolu Agency. (2018, 12 19). *hurriyetdailynews.com*. Ανάκτηση 08 27, 2023, από Turkey's Taşyapı to build Sarajevo-Belgrade Highway: <https://www.hurriyetdailynews.com/tasyapi-to-build-sarajevo-belgrade-highway-139866>
- Anadolu Agency. (2018, 09 26). *aa.com.tr*. Ανάκτηση 08 21, 2023, από Turkish language courses draw interest in Balkans: <https://www.aa.com.tr/en/culture-and-art/turkish-language-courses-draw-interest-in-balkans/1265593>
- Anadolu Agency. (2018, 09 26). *aa.com.tr*. Ανάκτηση 08 29, 2023, από Turkish language courses draw interest in Balkans: <https://www.aa.com.tr/en/culture-and-art/turkish-language-courses-draw-interest-in-balkans/1265593>
- Anadolu Agency. (2015, 10 19). *www.dailysabah.com*. Ανάκτηση 08 17, 2023, από Turkey's Halkbank opens first branch in Serbia: <https://www.dailysabah.com/economy/2015/10/19/turkeys-halkbank-opens-first-branch-in-serbia>
- Aydıntaşbaş, A. (2019). *FROM MYTH TO REALITY: HOW TO UNDERSTAND TURKEY'S ROLE IN THE WESTERN*. European Council on Foreign Relations.
- b92.net. (2015, 08 17). *b92.net*. Ανάκτηση 08 21, 2023, από Erdogan "launders millions by building mosques in Kosovo": https://www.b92.net/eng/news/politics.php?yyyy=2015&mm=08&dd=17&nav_id=95116
- Balaj, S. (2023). The Influence of Türkiye in Kosovo. Στο *Understanding the Key Players and Influence of External Actors in Kosovo* (σ. 10). Prague: Prague Security Studies Institute.
- balkaninsight.com. (2018, 02 12). *balkaninsight.com*. Ανάκτηση 08 29, 2023, από Turkish Media Praise Kosovo For Banning Kurdish Event: <https://balkaninsight.com/2018/02/12/turkish-media-condemns-the-kurdish-music-night-in-kosovo-02-12-2018/>
- Baser, B. &. (2017). *Authoritarian Politics in Turkey: Elections, Resistance and the AKP*. London: IB Tauris.
- Baydar, Y. (2013, 10 28). *al-monitor.com*. Ανάκτηση 08 20, 2023, από Erdogan: 'Kosovo Is Turkey': <https://www.al-monitor.com/originals/2013/10/erdogan-kosovo-turkey.html>
- Bieber F. & Τζιφάκης Ν. (2021). ΜΙΚΡΕΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ, ΔΙΑΣΥΝΔΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΕΠΙΡΡΟΗ: ΠΛΑΙΣΙΟ ΑΝΑΛΥΣΗΣ. Στο F. Β. Τζιφάκης, *ΤΑ ΔΥΤΙΚΑ ΒΑΛΚΑΝΙΑ ΣΤΟΝ ΚΟΣΜΟ* (σ. 27). Αθήνα: Πεδίο.

Cacciotto, C. (2022, 09 07). *it.euronews.com*. Ανάκτηση 08 27, 2023, από La stabilità dei Balcani muove la diplomazia del Bosforo: Erdogan in visita in Serbia: <https://it.euronews.com/2022/09/07/la-stabilita-dei-balcani-muove-la-diplomazia-del-bosforo-erdogan-in-visita-in-serbia>

carnegieendowment.org. (2011, 04 18). Ανάκτηση 08 06, 2023, από A Place in the Sun or Fifteen Minutes of Fame? Understanding Turkey's New Foreign Policy: <https://carnegieendowment.org/2011/04/18/place-in-sun-or-fifteen-minutes-of-fame-understanding-turkey-s-new-foreign-policy-event-3266>

Cull, N. (2009). *Public Diplomacy: Lessons from the Past*. Los Angeles: Figueroa Press.

Davutoglu, A. (2010, 04 09). <https://eng.globalaffairs.ru>. Ανάκτηση 07 23, 2023, από Global Affairs (Russia) «Fostering a Culture of Harmony»: <https://eng.globalaffairs.ru/articles/fostering-a-culture-of-harmony/>

Demirtas, B. (2013). Turkey and the Balkans: Overcoming Prejudices, Building Bridges and Constructing a Common Future. Στο *PERCEPTIONS JOURNAL OF INTERNATIONAL AFFAIRS* (σ. 174). Ankara: SAM.

diyanet.gov.tr. (n.d.). <https://www.diyanet.gov.tr>. Ανάκτηση 07 29, 2023, από KURUMSAL TARİHÇE: <https://www.diyanet.gov.tr/tr-TR/Kurumsal/Detay/1>

eKapija . (2020, 01 26). *ekapija.com*. Ανάκτηση 08 27, 2023, από ova investicija u Kovinu - Turska fabrika Mel tekstil počće proizvodnju do kraja 2020.: <https://www.ekapija.com/news/2763181/nova-investicija-u-kovinu-turska-fabrika-mel-tekstil-pocece-proizvodnju-do-kraja>

ekapija.com. (2018, 05 03). *ekapija.com*. Ανάκτηση 08 26, 2023, από Turkish industrialists interested in projects in Serbia – Merchandise trade between Serbia and Turkey amounts to EUR 999 million in 2017: <https://www.ekapija.com/en/news/2113086/turkish-industrialists-interested-in-projects-in-serbia-merchandise-trade-between-serbia-and>

Ekinci, M. U. (2017). *TÜRKİYE-BALKANLAR İLİŞKİLERİ*. Ankara: SETA | SİYASET, EKONOMİ VE TOPLUM ARAŞTIRMALARI VAKFI.

Emin, N. (2013, 11 01). *setav.org*. Ανάκτηση 08 19, 2023, από Erdoğan's Visit to Kosovo with a Focus on Local and Regional Politics: <https://www.setav.org/en/erdogans-visit-to-kosovo-with-a-focus-on-local-and-regional-politics/>

Güzeldere, E. E. (2021). *Turkey's soft power in the Balkans reaching its limits*. Athens: ELIAMEP.

Guzzini Stefano. (2013). «The Return of Geopolitics in Europe? Social Mechanisms And Foreign Policy Identity Crises». Cambridge Studies in International Relations.

Hesova & Rašidagić, E. K. (2020). *Development of Turkish Foreign Policy Towards the Western Balkans with Focus on Bosnia and Herzegovina*. Croatian International Relations Review. XXVI (86).

<https://www.yee.org.tr>. (n.d.). <https://www.yee.org.tr>. Ανάκτηση 07 29, 2023, από Vizyon - Misyon: <https://www.yee.org.tr/en/corporate/vision-mission>

insajderi.com. (2018). *insajderi.com*. Ανάκτηση 08 29, 2023, από DOKUMENTET QË DËSHMOJNË LEJE QËNDRIMET E GYLENISTËVE NË KOSOVË:
<https://insajderi.com/dokumentet-qe-deshmojne-leje-qendrimet-e-gylenisteve-ne-kosove/>

Institut Yunus Emre. (n.d.). yee.org.tr. Ανάκτηση 08 18, 2023, από Institut Yunus Emre: <https://belgrad.yee.org.tr/sr/content/institut-yunus-emre>

koha.net. (2023, 06 17). *koha.net*. Ανάκτηση 08 29, 2023, από Turkey doubles its export with Kosovo, but support for local producers is required:
<https://www.koha.net/en/arboretum/381953/Turkey-doubles-its-export-with-Kosovo%2C-but-support-is-required-for-local-producers/>

Kraia, A. (2018, 03 31). *euronews.com*. Ανάκτηση 08 28, 2023, από Απειλές Ερντογάν στον Χαραντινί: «Θα πληρώσεις»:
<https://gr.euronews.com/2018/03/31/apiles-erdogan-ston-xarantinai-ua-pliroseis>

Lami, B. (2020, 07 13). *tiranaobservatory.com*. Ανάκτηση 08 24, 2023, από A Trajectory of Turkey's Foreign Policy in Western Balkans:
https://tiranaobservatory.com/2020/07/13/a-trajectory-of-turkeys-foreign-policy-in-western-balkans/#_ftn38

Lika, I. (2020). *TURKEY'S CORONA DIPLOMACY IN THE BALKANS*. Ankara: SETA | SİYASET, EKONOMİ VE TOPLUM ARAŞTIRMALARI VAKFI.

Lynch, L. (2015, 12 17). *balkanist.net*. Ανάκτηση 08 17, 2023, από Serbia – Turkey Relations Enter Unlikely “Golden Age”: <http://balkanist.net/serbia-turkeys-relations-enter-golden-age/>

Merdjanova, I. (2013). *Rediscovering the Umma: Muslims in the Balkans Between Nationalism and Transnationalism*. Oxford: Oxford University Press.

mfa.gov.tr. (n.d.). www.mfa.gov.tr. Ανάκτηση 08 10, 2023, από South East European Countries Cooperation Process (SEECP): https://www.mfa.gov.tr/south-east-european-countries-cooperation-process-_seecp_.en.mfa

Morina, D. (2016, 12 30). *balkaninsight.com*. Ανάκτηση 08 29, 2023, από Thaci Firms up Kosovo's Alliance With Turkey: <https://balkaninsight.com/2016/12/30/thaci-in-turkey-12-30-2016/>

- Musliu, J. (2013, 01 22). *balkaninsight.com*. Ανάκτηση 08 21, 2023, από Kosovo Textbooks Soften Line on Ottoman Rule: <https://balkaninsight.com/2013/01/22/kosovo-textbooks-soften-line-on-ottoman/>
- Musliu, V. (2009, 04 14). *balkaninsight.com*. Ανάκτηση 08 21, 2023, από Turkey Not Reducing Kosovo Troop Numbers: <https://balkaninsight.com/2009/04/14/turkey-not-reducing-kosovo-troop-numbers/>
- Nye, J. J. (2005). *Ήπια Ισχύς . Το μέσο επιτυχίας στη παγκόσμια πολιτική*. Αθήνα: Παπαζήση.
- Nye, J. S. (2011). «*The Future of Power*». New York: Public Affairs.
- Ozturk, T. (2022, 06 07). *aa.com.tr*. Ανάκτηση 08 27, 2023, από Serbia reaffirms interest to boost military cooperation with Türkiye: <https://www.aa.com.tr/en/europe/serbia-reaffirms-interest-to-boost-military-cooperation-with-turkiye/2606986>
- Pehlivan, H. (2021). *trtworld.com*. Ανάκτηση 08 21, 2023, από Turkish TV series and the Balkans: Bridging the gap: <https://www.trtworld.com/perspectives/turkish-tv-series-and-the-balkans-bridging-the-gap-47726>
- Rakic, S. (2018, 10 22). *serbianmonitor.com*. Ανάκτηση 08 28, 2023, από Turkey's Eurotay to open a textile factory in Kraljevo employing 2,500 people: <https://www.serbianmonitor.com/en/turkeys-eurotay-to-open-a-textile-factory-in-kraljevo-employing-2500-people/>
- Rakic, S. (2022, 09 19). *serbianmonitor.com*. Ανάκτηση 08 28, 2023, από Turkey's Feka Automotive expands production in Čuprija: <https://www.serbianmonitor.com/en/turkeys-feka-automotive-expands-production-in-cuprija/>
- Rakic, S. (2022, 03 08). *serbianmonitor.com*. Ανάκτηση 08 28, 2023, από Turkey's Erenli opens a new plant in Leskovac: <https://www.serbianmonitor.com/en/turkeys-erenli-opens-a-new-plant-in-leskovac/>
- Rakic, S. (2022, 09 08). *serbianmonitor.com/*. Ανάκτηση 08 21, 2023, από Turkey and Serbia sign a number of agreements during Erdogan's visit: <https://www.serbianmonitor.com/en/turkey-and-serbia-sign-a-number-of-agreements-during-erdogans-visit/>
- Rey, J. D. (2018). Kosovo. Στο *The influence of external actors in the Western Balkans. A map of geopolitical players* (σσ. 17-20). Berlin: Konrad-Adenauer-Stiftung.
- Samim Akgönül και Ahmet ErdiÖztürk. (2021). Τουρκία Καταγκαστικός γάμος ή γάμος απο συμφέρον με τα Δυτικά Βαλκάνια;. Στο F. Β. Τζιφάκης, *ΤΑ ΔΥΤΙΚΑ ΒΑΛΚΑΝΙΑ ΣΤΟΝ ΚΟΣΜΟ* (σ. 332). Αθήνα: Πεδίο.

SİDAR, C. (2012, 05 06). <https://www.hurriyetdailynews.com>. Ανάκτηση 07 27, 2023, από The AKP's failed foreign policy doctrine: Illusion or distortion?: <https://www.hurriyetdailynews.com/the-akps-failed-foreign-policy-doctrine-illusion-or-distortion--20101>

Silva, S. d. (2022). *Turkey's role in the Western Balkans, between cooperation and competition with the European Union*. CeSPI.

Stankovic, A. (2010, 10 07). *Balkan Insight*. Ανάκτηση 08 16, 2023, από "Balkans Stability Impossible Without Serbia": <https://balkaninsight.com/2010/10/07/balkans-stability-impossible-without-serbia/>

Stein, A. (2013). «*Turkey's new foreign policy: Davutoğlu, the AKP and the pursuit of regional order*» από William Armstrong «*Davutoğlu, the AKP and the pursuit of regional order*». Ανάκτηση 07 20, 2023, από <http://www.hurriyetdailynews.com/>: <https://www.hurriyetdailynews.com/opinion/william-armstrong/davutoglu-the-akp-and-the-pursuit-of-regional-order-76942>

Strauss, D. (2009, 11 23). *FINANCIAL TIMES*. Ανάκτηση 08 11, 2023, από Turkey's Ottoman mission: <https://www.ft.com/content/af859474-d868-11de-b63a-00144feabdc0>

Taylor, A. (2023, 03 06). *euractiv.com*. Ανάκτηση 08 28, 2023, από Erdogan reinforces support for Kosovo, offers help again: <https://www.euractiv.com/section/politics/news/erdogan-reinforces-support-for-kosovo-offers-help-again/>

tika.gov. (2018). *tika.gov*. Ανάκτηση 08 30, 2023, από School Renovation and Equipment by TİKA in Kosovo: https://www.tika.gov.tr/en/news/school_renovation_and_equipment_by_tika_in_kosovo-47748

tika.gov. (2021). *tika.gov*. Ανάκτηση 08 30, 2023, από Erenler Sofrası is in Kosovo: https://www.tika.gov.tr/en/news/erenler_sofrasi_is_in_kosovo-61883

tika.gov. (2021). *tika.gov*. Ανάκτηση 08 30, 2023, από TİKA Will Renovate the Historical Ottoman Bath in Kosovo: https://www.tika.gov.tr/en/news/tika_will_renovate_the_historical_ottoman_bath_in_kosovo-61506

tika.gov. (2022). *tika.gov*. Ανάκτηση 08 30, 2023, από Training Support from TİKA to Kosovan Police Officers: https://www.tika.gov.tr/en/news/training_support_from_tika_to_kosovan_police_officers-73490

tika.gov. (2022). *tika.gov*. Ανάκτηση 08 30, 2023, από Drone Training from TİKA to Media Workers:
https://www.tika.gov.tr/en/news/drone_training_from_tika_to_media_workers-69893

tika.gov. (2013). *www.tika.gov.tr*. Ανάκτηση 08 18, 2023, από TİKA Continuous Its Projects In Serbia:
https://www.tika.gov.tr/en/news/tika_continuous_its_projects_in_serbia-8670

tika.gov. (2013). *www.tika.gov.tr*. Ανάκτηση 08 17, 2023, από A School Has Been Opened For Service In Serbia With A 500-Student Capacity:
https://www.tika.gov.tr/en/news/a_school_has_been_opened_for_service_in_serbia_with_a_500_student_capacity-8777

tika.gov. (2015). *www.tika.gov.tr*. Ανάκτηση 08 17, 2023, από TİKA supports Serbia protecting flood-hit areas:
https://www.tika.gov.tr/en/news/tika_supports_serbia_protecting_flood_hit_areas-20361

tika.gov.tr. (n.d.). <https://www.tika.gov.tr>. Ανάκτηση 07 28, 2023, από About Us:
https://www.tika.gov.tr/en/page/about_us-14650

tika.gov.tr. (2017). *tika.gov.tr*. Ανάκτηση 08 27, 2023, από The Renovation of Damat Ali Pascha Tomb:
<https://www.tika.gov.tr/en/news/The%20Renovation%20of%20Damat%20Ali%20Pascha%20Tomb%20-38576>

tika.gov.tr. (2017). *tika.gov.tr*. Ανάκτηση 08 28, 2023, από TİKA Renovated and Equipped the Gragon Filipovic Jusa Children's Home in Belgrad:
<https://www.tika.gov.tr/en/news/TİKA%20Renovated%20and%20Equipped%20the%200Gragon%20Filipovic%20Jusa%20Children%E2%80%99s%20Home%20in%20Belgrad-38567>

tika.gov.tr. (2018). *tika.gov.tr*. Ανάκτηση 08 28, 2023, από Hospital Renewed by TİKA Gives Hope to Mothers of Sancak Region:
https://www.tika.gov.tr/en/news/hospital_renewed_by_tika_gives_hope_to_mothers_of_sancak_region-49631

tika.gov.tr. (2021). *tika.gov.tr*. Ανάκτηση 08 28, 2023, από New Media Journalism Basic Level Training Is Completed in Belgrade:
https://www.tika.gov.tr/en/news/new_media_journalism_basic_level_training_is_completed_in_belgrade-70091

trade.gov.tr. (2021, Nov 09). *trade.gov.tr*. Ανάκτηση 08 17, 2023, από Free Trade Agreements/Serbia: www.trade.gov.tr/free-trade-agreements/serbia

tradingeconomics.com. (n.d.). *tradingeconomics.com*. Ανάκτηση 08 17, 2023, από Turkey Exports to Serbia: <https://tradingeconomics.com/turkey/exports/serbia>

tradingeconomics.com. (n.d.). *tradingeconomics.com*. Ανάκτηση 09 03, 2023, από Turkey Imports from Serbia: <https://tradingeconomics.com/turkey/imports/serbia>

TRT WORLD. (2022). *trtworld.com*. Ανάκτηση 08 26, 2023, από Türkiye's public broadcaster TRT launches Balkans edition: <https://www.trtworld.com/turkey/t%C3%BCrkiye-s-public-broadcaster-trt-launches-balkans-edition-58004>

Turbedan, E. (2011, 07 01). *www.insightturkey.com*. Ανάκτηση 08 16, 2023, από Turkey's New Activism in the Western Balkans: Ambitions and Obstacles: <https://www.insightturkey.com/articles/turkeys-new-activism-in-the-western-balkans-ambitions-and-obstacles>

tvppworld.com. (2022, 12 21). *tvppworld.com*. Ανάκτηση 08 29, 2023, από Kosovo plans to purchase Turkish Bayraktar drones: <https://tvppworld.com/65223086/kosovo-plans-to-purchase-turkish-bayraktar-drones>

Vračić, A. (2016). *Turkey's role in the Western Balkans*. Berlin: Stiftung Wissenschaft und Politik (SWP).

Vračić, A. (Dec 2016). *Turkey's role in the Western Balkans*. Berlin: Stiftung Wissenschaft und Politik (SWP).

Weise, Z. (2018, 5 16). *politico.eu*. Ανάκτηση 08 26, 2023, από Turkey's Balkan comeback: <https://www.politico.eu/article/turkey-western-balkans-comeback-european-union-recep-tayyip-erdogan/>

World Bulletin. (2013, 10 24). *www.worldbulletin.net*. Ανάκτηση 08 17, 2023, από PM Erdogan: Turkey is Kosovo and Kosovo is Turkey: <https://www.worldbulletin.net/diplomacy/pm-erdogan-turkey-is-kosovo-and-kosovo-is-turkey-h121375.html>

yee.org. (2020, 05 27). *yee.org*. Ανάκτηση 08 28, 2023, από 6 kıta, 45 ülke ve 1000'in Üzerinde Kursiyer ile Osmanlı Türkçesi Çevrim içi Kursları Başlıyor!: <https://pristine.yee.org.tr/tr/haber/6-kita-45-ulke-ve-1000in-uzerinde-kursiyer-ile-osmanli-turkcesi-cevrim-ici-kurslari-basliyor>

yee.org. (2022, 02 11). *yee.org*. Ανάκτηση 08 29, 2023, από The First Traditional Archery Club in Kosovo Established at Prizren: <https://www.yee.org.tr/en/news/first-traditional-archery-club-kosovo-established-prizren>

ytb.gov.tr. (n.d.). <https://ytb.gov.tr>. Ανάκτηση 07 29, 2023, από <https://ytb.gov.tr/>

Zogiani, N. (2018, 07 23). *balkaninsight.com*. Ανάκτηση 08 28, 2023, από Kosovo Has Forgiven Turkey's Interference Too Easily: <https://balkaninsight.com/2018/07/23/kosovo-has-forgiven-turkey-s-interference-too-easily-07-19-2018/>

Γιαννιώτη, Γ. (2021, 11 22). <https://odeth.eu>. Ανάκτηση 07 28, 2023, από Ήπια ισχύς: Η περίπτωση της Τουρκίας: <https://odeth.eu/%CE%AE%CF%80%CE%B9%CE%B1-%CE%B9%CF%83%CF%87%CF%8D%CF%82-%CE%B7-%CF%80%CE%B5%CF%81%CE%AF%CF%80%CF%84%CF%89%CF%83%CE%B7-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CF%84%CE%BF%CF%85%CF%81%CE%BA%CE%AF%CE%B1%CF%82/>

Γρηγοριάδης, Ι. Ν. (2014). Η «Νέα Τουρκική Εξωτερική Πολιτική»: Μια Αξιολόγηση των Πολιτικών και Οικονομικών της Ερεισμάτων. Στο Νίκος Μούδουρος και Μιχάλης Ν. Μιχαήλ, *Η Νέα Τουρκική Ηγεμονία: Διαστάσεις του Πολιτικού Ισλάμ* (σσ. 269-301). Αθήνα: Παπαζήσης.

Γρηγοριάδης, Ν. (2011). *Η πρόκληση του εξευρωπαϊσμού, Τούρκικη Πολιτική Κουλτούρα*. Αθήνα: Σιδέρης.

Ήφαιστος, Π. (2013). «Νέο-οθωμανισμός και τουρκική στρατηγική μετά το 2002». Στο Π. Ήφαιστος, *στο «Στρατηγικό Βάθος και η Τουρκία»* (σ. 235 και 244). Αθήνα: Ποιότητα.

Μάζης, Ι. Θ. (2016, 05 07). <https://piotita.gr>. Ανάκτηση 07 28, 2023, από Νταβουτογλιανή προσέγγιση και Γεωπολιτική Ανάλυση: Κριτική παρουσίαση: <https://piotita.gr/2016/05/07/%CE%B9-%CE%B8-%CE%BC%CE%AC%CE%B6%CE%B7%CF%82-%CE%BD%CF%84%CE%B1%CE%B2%CE%BF%CF%85%CF%84%CE%BF%CE%B3%CE%BB%CE%B9%CE%B1%CE%BD%CE%AE-%CF%80%CF%81%CE%BF%CF%83%CE%AD%CE%B3%CE%B3%CE%B9%CF%83%CE%B7-%CE%BA/>

Μεγαλοκονόμος, Μ. (2010). <https://ifestos.edu.gr>. Ανάκτηση 07 27, 2023, από 13.12.2010. «Στρατηγικό Βάθος, Ζωτικός Χώρος και Γενοκτονίες», Μάνος Μεγαλοκονόμος, Εκδόσεις «ΑΡΜΟΣ»: <https://ifestos.edu.gr/13-12-2010-%CF%83%CF%84%CF%81%CE%B1%CF%84%CE%B7%CE%B3%CE%B9%CE%BA%CF%8C-%CE%B2%CE%AC%CE%B8%CE%BF%CF%82-%CE%B6%CF%89%CF%84%CE%B9%CE%BA%CF%8C%CF%82-%CF%87%CF%8E%CF%81%CE%BF%CF%82-%CE%BA%CE%B1/>

Νανούρης, Ν. (2020, 03 27). <https://helleniculturaldiplomacy.com>. Ανάκτηση 07 28, 2023, από Η Ήπια Ισχύς Στη Φαρέτρα Της Εξωτερικής Πολιτικής: Το Παράδειγμα Της Τουρκίας: <https://helleniculturaldiplomacy.com/%CE%B7-%CE%AE%CF%80%CE%B9%CE%B1-%CE%B9%CF%83%CF%87%CF%8D%CF%82-%CF%83%CF%84%CE%B7-%CF%86%CE%B1%CF%81%CE%AD%CF%84%CF%81%CE%B1-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%B5%CE%BE%CF%89%CF%84%CE%B5%CF%81%CE%B9%CE%BA%CE%AE/>

Νταβούτογλου, Α. (2009). «Το Στρατηγικό Βάθος, η Διεθνής Θέση της Τουρκίας». Αθήνα: Εκδ. Ποιότητα.

Νταβούτογλου, Α. (2021, 03 07). Αχμέτ Νταβούτογλου στην «Κ»: Ο Ερντογάν απομακρύνει την Τουρκία από την Ευρώπη. (Μ. Κωστίδης, Συνέντευξη στον/στην) Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ.

Πρωτόπαπας, Γ. Ξ. (2014, 02 22). <https://www.viadiplomacy.gr>. Ανάκτηση 07 28, 2023, από Η τουρκική στρατηγική της «ήπιας ισχύος» στα Βαλκάνια: <https://www.viadiplomacy.gr/tourkiki-stratigiki-tis-ipias-ischios-sta-valkania/>

ΤΖΟΥ, Σ. (2014). *Η τέχνη του πολέμου*. Αθήνα: Αργοναύτης.

ΤοΒΗΜΑ, t. (2021, 10 21). <https://www.tovima.gr>. Ανάκτηση 07 29, 2023, από Τουρκία – Απειλές Τσαβούσογλου για χρήση «σκληρής δύναμης»: <https://www.tovima.gr/2021/10/21/politics/tourkia-apeiles-tsavousoglou-gia-xrisi-skliris-dynamis/>